

tidsskrift.dk

De danske klostres styrelse og økonomiske forhold samt klosterbygningerne i tiden 1202—1319. 1)

Historisk Tidsskrift, Bind 7. række, 5 (1904)

Link til pdf:

http://img.kb.dk/tidsskriftdk/pdf/hto/hto_7rk_0005-PDF/hto_7rk_0005_97058.pdf

Link til webside:

<http://tidsskrift.dk/visning.jsp?markup=&print=no&id=97058>

pdf genereret den : 28/5-2008

De danske klostres styrelse og økonomiske forhold samt klosterbygningerne i tiden 1202—1319.¹⁾

Af

Ivar Hertzsprung.

Administration.

Ved en betragtning af de danske klostre i det 13. århundrede bør man først og fremmest have i minde, at de var små samfund, der så vidt mulig skulde hjælpe sig selv. Det vil i et følgende afsnit blive undersøgt, hvorledes de var stillede i økonomisk henseende; hvad der her skal fremstilles, er deres indre styrelse i forbindelse med nogle bemærkninger om livet i klostrene, som naturlig knytter sig hertil. Foreløbig bortses fra tiggerklostrene, hvis organisation var væsentlig forskellig fra de andre klostres.

¹⁾ Afhandlingen er et Brudstykke af et Arbejde, som afdøde Mag. art. Iv. Hertzsprung i Foraaret 1902 skrev som Besvarelse af den ved hans Magisterkonferens stillede Opgave: „En Skildring af Klostervæsenet i Tiden 1202—1319 med særligt Hensyn til Klostrenes retslige Stilling, Administration og økonomiske Forhold samt Klosterbygningerne“.

Afhandlingen indeholdt saa meget fortjenstfuldt, at Bestyrelsen i Overensstemmelse med et af den Afdødes Venner fremsat Ønske har ment at kunne udgive en større Del af den. Selvom den ikke foreligger i en saadan Form, som Forf. vilde have givet den inden Trykningen, vil den dog ogsaa i sin nuværende Skikkelse værdigt kunne minde om den saa tidlig bortkaldte kundskabsrige og begavede Archæolog.

Benediktinerklostrene var helt selvstændige stiftelser, uafhængige af hinanden. De øvrige ordeners klostre var derimod indbyrdes forbundne ved slægtskab, som medførte en vis underordnet stilling for datterklostret i henseende til moderklostret, idet abbeden i moderklostret førte tilsyn med det andet; et vidnesbyrd om denne afhængighed foreligger i fortællingen om, hvorledes abbed Bo i Øm, i fortvivelse over den hæftige strid med bisp Tyge, henvendte sig til abbeden i Vitskøl for at få hans minde til at nedlægge sin værdighed. Vitskølabbeden erklærer, at skal det absolut ske, må han henvende sig til kapitlet, hvor han har modtaget abbedværdigheden; dette sker også, men først efter at de to abbeder har truffet aftale om, hvem der skulde være efterfølger¹⁾.

Augustinerne holdt i 13. årh. jævnlig provinsialkapitler, fra hvilke en del statuter kendes²⁾; der gives her detaillerede forskrifter for gudstjeneste, disciplin og lignende indre forhold; først fra 1339 holdes årlig et generalkapitel for ordenen³⁾.

Præmonstratenserne var organiserede på lignende måde som Cistercienserne. Om forbindelsen med selve ordenens moderkloster vidner et par breve fra 13. årh.⁴⁾, hvori abbeden i Prémontré forordner, at klostrene i Danmark og Norge kun skal besøge Prémontré st. hansdag hvert fjerde år, men så skal også provsten fra

¹⁾ *Scriptores Rerum Danicarum* V. 280. Som vidne havde han abbeden i Tvis med sig.

²⁾ *S. R. D.* V. 633.

³⁾ *Heimbücher: Die Orden und Kongregationen der katholischen Kirche* I. 394.

⁴⁾ *Heimbücher* I. 424. — De danske klostres stamtavle er trykt i *S. R. D.* VIII. 316 efter en optegnelse fra 1458. — 1277, *Regesta Danica* 647; 1219 eller før, *Reg.* 658; 1289 juni 12, *Reg.* *648.

Børglum og abbeden fra Tønsberg komme; dette brev er dateret „i vort generalkapitel“.

Om Johanniternes forhold herhjemme i 13. årh. vides såre lidt; dertil kommer, at ordenens organisation først fæstnedes noget ind i det følgende århundrede, og at de forskellige titulaturer brugtes i højst forskellig betydning ¹⁾).

Det var Cistercienserordenens store fortjeneste at knytte et virkeligt bånd mellem alle ordenens klostre ved det årlige generalkapitel, til hvilket oprindeligt alle abbederne skulde give møde, og ved årlig visitation, hvortil abbeden i Citeaux udnævnte visitatorer; sådanne må altså også have gæstet Danmark. Et eksempel på det yngre klostres afhængighed af det ældre er lige nævnt; de danske klostres stamtavle er givet af H. Olrik, der har samlet oplysningerne om forbindelsen med ordenens hovedklostre ²⁾). Betegnende er det også, hvorledes abbederne idelig flyttedes om fra det ene kloster til det andet.

Indenfor det enkelte kloster tilkom den øverste ledelse i enhver henseende abbeden, der valgtes på kanonisk vis af munkene i kapitlet ³⁾). Kapitlet var munkenes kres, samlet i kapitelsalen efter morgenmessen; man begyndte med en bøn og læsning af et stykke af ordensreglerne; derefter skulde enhver tilstå, om han havde gjort noget galt, med undtagelse af hvad der var forbeholdt skriftemål; her fik også munkene ordre for den kommende uge.

¹⁾ Se v. Pflugk-Harttung: Die Anfänge des Johanniter-Ordens in Deutschland, især s. 5, 8, 30.

²⁾ Kirkehist. Saml. 4. R. III. 22.

³⁾ S. R. D. V. 294.

Men hvorledes var nu arbejdet fordelt mellem klosterfolkene? ¹⁾

Der maa her strax skælnes mellem de to forskellige klasser af beboere i klostrene: munkene og lægbrødrene. Destoværre ved vi for denne tid næsten intet om, hvor mange der levede i klostrene, nemlig kun at der foruden abbeden var 10 munke i Skovkloster ²⁾. Man tør uheldigvis ikke slutte fra reglen, der forlangte, at det kloster, hvorfra et nyt kloster stiftedes, skulde have 60 munke; det er jo dog ganske utroligt, at Vitskøl allerede 1166 skulde have haft et så stort antal munke. Vender vi os til munkene, det er dem, der har aflagt løfterne om at leve efter ordenens strænghed, var den første i rækken efter abbeden prioren, der udnævntes af abbeden, hvis stedfortræder han var; han var derfor også abbedens særlige hjælper; under ham igen stod subprior. Cantor ledede kirkesangen. Sacrista eller sacrarius ordnede kirken til gudstjenesten og gemte messeredet; han sørgede navnlig også for kirkens oplysning ³⁾. Som vejleder for dem, der vilde optages i munkenes samfund, fungerede i disses noviceår en „magister noviciorum“; vore kilder nævner ham ikke, men han har jo ikke kunnet undværes. En af munkene var portner og indtog ifølge sit hverv i visse henseender en særstilling. En infirmarius sørgede for de syge; når forholdene krævede det, kunde han blive

¹⁾ Jfr. H. d'Arbois de Jubainville & L. Pigeotte: *Études sur l'état intérieur des abbayes cisterciennes, et principalement de Clair-veaux au XIIe et au XIIIe siècle*. Paris 1858.

²⁾ Se Neergaard i Kh. S. 4. R. I. 749.

³⁾ S. R. D. IV. 535, Sorø. — Se brevene i Codex Esromensis s. 122 og 129, to gavebreve fra 1285 og 1299, i hvilke der gives gaver til alterlys.

borte fra næsten alle „tiderne“. For gæsterne sørgede magister hospitum¹⁾).

Et af de vigtigste embeder var kældermesterens; dette fremgår allerede deraf, at „cellerarius“ ofte blev abbed²⁾; prioren kunde tillige være cellerarius³⁾. I nogle breve nævnes han dog efter prior og subprior⁴⁾; han havde ledelsen af hele klostrets daglige økonomi; da han som følge heraf ofte måtte tilse klostrets ladegårde, havde han under sig en subcellerarius⁵⁾. Vestiarius stod for klostrets klædekammer, skulde sørge for sengklæder og brødrenes dragter, at de blev bankede, vaskede og lappede samt fornyede⁶⁾.

Hvorledes munkene opfyldte deres pligter til at forrette de daglige gudstjenester og sjælemesser, ligger det udenfor denne fremstilling at undersøge. Forholdene må antages at have svaret til de udenlandske klostres, og de få bidrag, som til at belyse spørgsmålet nærmere kan hentes fra danske kilder, har ikke nogen behandlet med den ønskelige kirkelige indsigt. Enkelte bemærkninger om munkenes åndelige virksomhed vil findes nedenfor.

En meget væsentlig bestanddel af klostrenes beboere udgjorde lægbrødrene, *conversi*⁷⁾. De var regelbundne og bar særlig dragt; deres prøvetid var et halvt år; de overværede gudstjenesterne eller forrettede deres andagt

¹⁾ Jfr. Ømbogen S. R. D. V. 271.

²⁾ F. ex. Ømbogen S. R. D. V. 262, 265.

³⁾ Cod. Esr. S. 126, 1248.

⁴⁾ Se Cod. Esr. S. 116, 124 f.

⁵⁾ S. R. D. IV. 535, Sorø.

⁶⁾ S. R. D. V. 531 ff. (Aug.), 545 (Sorø), 265 (Vitskøl).

⁷⁾ Jfr. Dolberg: Cistercienser-Mönche und Conversen als Landwirthe und Arbeiter, i Mitt. aus den Ben. u. Cist. Ord. XIII, 1892.

på det sted, hvor de arbejdede; derimod havde de ikke noget i kapitlet at bestille, uden de særlig blev tilkaldte, og en convers kunde ikke blive munk. Deres hovedbeskæftigelse var landarbejde og håndværk, hvorfor man ikke ønskede at optage andre end dem, „som forstår et håndværk og kan arbejde“¹⁾. En magister conversorum, der ikke var munk, førte tilsyn med dem²⁾. Lægbrødrene havde deres egen sovesal, måske også særskilt sygehus³⁾. Men de forskellige værksteder var i særlig grad til brug for dem, og desuden gjorde de tjeneste i køkken, gæstehus og sygehus. Når det i Ømbogen⁴⁾ hedder, at næppe halvdelen af konventet blev hjemme, men mange „officinæ“ stod tomme og forsømte, så sigtes der vistnok til alle disse virkesteder for lægbrødrene.

Særlig betydning havde lægbrødrene som bestyrere af klostrets ladegårde⁵⁾; disse skulde være indrettede ligesom klostret, endogså med kapel, når gården lå så langt fra klostret, at brødrene ikke kunde nå til klostrets kirke; herfra stammer sikkert de forskellige stednavne, der begynder med Munke-, og hvor der ellers ikke vides at have været klostre. Klostrenes navne var ikke således sammensatte; det eneste eksempel, jeg kender, er Munkeliv i Bergen, og det hed egentlig Mikaelsklostret. Som regelbundne var lægbrødrene underkastede abbedens myndighed; det var derfor et overgreb af bisp Tyge,

¹⁾ S. R. D. V. 635, Aug.

²⁾ S. R. D. V. 265, Vitskøl.

³⁾ S. R. D. IV. 535, Sorø. Derimod havde de ikke her eget refectorium og calefactorium således som andre steder.

⁴⁾ S. R. D. V. 301.

⁵⁾ Se f. ex. Ømbogen s. 260 jfr. 263; 261; 267; 294; 300 f.; Cod. Esr. S. 66, 1268 juni 7.

når han idømte Ømklostrets converser bøder¹⁾. Henimod slutningen af det 13. årh. gjorde der sig mange steder en følelig mangel på lægbrødre gældende; herhjemme fra haves der i et brev til Vitskøl 1263 vidnesbyrd derom²⁾.

En ringere stilling indtog familiares, alle de der var i famulatus³⁾; de tjente som røgttere, hyrder og i stalden; at også lægbrødrene kunde gøre sådan tjeneste, ses af et sted i Ømbogen, hvor der tales om en convers, der vogtede to heste for klostret⁴⁾. Et andet sted tales der om munke, converser og den hele familia, som vel netop betegner familiares, ikke mercenarii⁵⁾. Om daglejere derimod er vistnok talen, når det hedder: mange stærke „pueri“ fra alle „officinæ“⁶⁾; mercenarii anvendtes i reglen kun udenfor klostret.

En ejendommelig stilling indtog de, som havde indgivet sig i klostret med visse indtægter eller gaver, men som ikke aflagde ordensløfterne; der vides kun lidet om dette ret mærkelige forhold. I et par af Vitskøls breve fra 1210⁷⁾ tales om „redditi“, som har givet klostret deres halve hovedlod, og hvis bøder kongen giver afkald på til fordel for klostret. Når det stundom i breve om gods, der gives „ad pitanciam“, omtales, at giveren selv vil spise med, foreligger her måske et lignende forhold⁸⁾. Om samme klasse af klosterfolk er vistnok talen i de

¹⁾ S. R. D. V. 281 jfr. 289.

²⁾ Dän. Bibl. VI. 179 overst.

³⁾ Cod. Esr. S. 15.

⁴⁾ S. R. D. V. 281 f.

⁵⁾ S. R. D. V. 272.

⁶⁾ S. R. D. V. 273.

⁷⁾ Dän. Bibl. VI. 141. 143.

⁸⁾ Cod. Esr. S. 99, 1306 juli 25.

pavelige privilegier, hvor det tillades „oblati“ under interdikt at deltage i gudstjenesten¹⁾.

På lignende måde var forholdene ordnede i de øvrige klostre. Dog gjorde der sig naturlig andre hensyn gældende overfor nonneklostrene, både de ældre og de yngre, som fulgte tiggerordeners regler. Nonnerne måtte have en verdslig forstander, „prior“ eller „procurator“²⁾, stundom flere³⁾. Under vanskelige forhold tildelte kongen stundom nonnerne defensorer; således udnævnte Erik Menved fire mægtige folk, som skulde værne Agneteklostret mod overlast⁴⁾; 1302 var kongens foged i Roskilde, Bent Esbernson, Claræklostrets defensor; 1315 var Johannes Grubbesøn samme klosters „tutor in temporalibus“⁵⁾. Ofte var det dog klostrenes gejstlige forstandere, der optrådte på deres vegne. Også til at forrette gudstjeneste måtte nonnerne have hjælp af en præsteviet, endvidere til at høre deres skriftemål⁶⁾. Nonneklostrenes gejstlige forstander hed prior og førte

¹⁾ Jfr. Heimbücher I. 111 og d'Arbois s. 4 f. Dog kan oblatae i nonneklostrene være unge piger og småpiger, som opdrages i klostret; se Heimbücher I. 201.

²⁾ Munkeklostrene havde vistnok kun i særlige sager „procuratores“, Cod. Esr. S. 258, 1290 oct. 12.

³⁾ Claræklostrets procurator Ako nævnes 1298 dec. 7. Agneteklostrets procuratores nævnes 1297 sept. 28, 1298 nov. 25, men i et andet brev af samme dato som sidstnævnte kun een.

⁴⁾ 1298 nov. 25. Erslevs Repertorium.

⁵⁾ Uden dag, Rep. 674. — Blot et andet ord for det samme, jfr. Rep. 1937. I et brev af 1317 juli 31, Rep. tales der om Claræklostrets „advocatus et procurator“.

⁶⁾ I et brev 1318 febr. 26, Rep. udstedes en kvittering til Agneteklostrets priorisse og prælater. I Brev 1298 dec. 29, Rep. nævnes Claræklostrets „confessor“ N. En sådan stilling må Ønderus filius Fatheri de Karstorp have indtaget, når han i sit testamente fra 1272 (Erslev: Testamenter nr. 9) kalder sig „gardianus fratrum minorum apud sorores“.

embedssegl. Højest påfaldende er det i begyndelsen af 13. årh. at finde en conversus omtalt i Bosø, måske er forklaringen den, at han var „sacerdos et conversus“ ligesom den Sven, der nævnes sammesteds¹⁾).

Ganske anderledes var forholdene indenfor tiggermunkeordnerne. Med deres bevægede levevis stod de i grel modsætning til de ældre munkeordner; også deres opgaver var jo helt andre; de levede ikke for sig selv, men for andre. Da de tilmed i denne tid var så godt som besiddelsesløse, er der kun lidet at sige om deres indre styrelse i så henseende; men her må kortelig redegøres for deres interessante og betydningsfulde organisation.

I spidsen for Dominikanerordenen stod en magister generalis, dog således at generalkapitlet, der samledes hvert tredje år, havde den højeste myndighed og valgte ham. Til generalkapitlet mødte alle provinsialpriorerne med én ledsager, og begge valgtes for fire år af provinskapitlet, der holdtes hvert andet år; provinskapitlet valgte desuden fire diffinitorer som hjælpere for provinsialprioren. Hvert kloster var ordnet omtrent på vanlig vis med en prior og subprior, klerke og lægbrødre.

Dacia blev provins 1228, men fik først 1240 ret til at deltage i ordensgeneralens valg²⁾. Af provinsialkapitlets „acta“ er nogle brudstykker (fra 1252 og senere) udgivne af Stephens, hvilke paa en levende måde belyser brødrenes færd³⁾. Allerede 1252 fastsættes, at en broder skal være custos for pengene og gemme alle

¹⁾ Lunde Gavebog s. 95, 90.

²⁾ Baronne Wedel-Jarlsberg: Une Page de l'Histoire des Frères-Prêcheurs. Province de Dacia. Rome 1899 s. 8.

³⁾ Kh. S. I.

nøgler; han kaldes også depositarius. Man vælger på kapitlet to electorer til valg af ordensmagisteren og diffinitor til generalkapitlet samt en socius for provinsial-prioren. Man forflytter stadig brødrene fra det ene kloster til det andet. I 1254 anmodede man generalkapitlet om at måtte oprette to nye klostre; det bevilgedes det følgende år¹⁾. Man indsætter forskellige lektorer og visitatorer. Man opfordrer til flittig at høre lektionerne og forordner, at de unge brødre, som øves til prædiken, ikke må gå ud at prædike, før de er bleven prøvede, og dem, der er dygtige til studierne, skal prioren behandle så lempelig som mulig, for at de kan arbejde på dem af alle kræfter. Studenternes lærer, siger et andet kapitel, skal flittig fremme studierne. Der nævnes også brødre, som studerer i udlandet: i Paris, i Oxford, i Köln, i Bologna, samtidig een hvert af disse steder. Dette var jo et kærnepunkt i Dominikanernes liv. I hvert kloster fandtes en lektor; 1261 pålagdes det forskellige provinser, deriblandt Dacia, at oprette studia; den nordiske Dominikanerskole fik sit hjem i Skeninge.

Da Franciskanerne 1222 på deres bare fødder vandrede ind i Danmark, havde deres organisation langt fra faste former; først i tiden efter 1240 fik den stærke forbindelse mellem alle ordenens led sin endelige form. Den idelige flytning af brødre fra et kloster til et andet,

¹⁾ Reg. 969. Af sådanne tilladelser til Dacia kendes: 1240: 2; 1244: 1; 1255: 2; 1267: 1; 1271: 1; 1296: 2; de er desværre ikke lette at passe sammen med de øvrige efterretninger om klosterstiftelser.

På den som tillæg trykte liste over provinsialpriorerne er Bernardus Guidonis fortegnelse sammenstillet med de øvrige, ret tilfældige, oplysninger, som jeg har fundet.

de årlige provinsialkapitler, visitationer og generalkapitler bidrog til at holde sammen på alle. Så hurtig fuldførtes ordningen, at provinsen Dacia, som på den tid havde 14 gråbrødreklostre, 1260 bestod af 8 custodier ɔ: små provinser, hvis overhoved, custos, dannede mellemløddet mellem de enkelte klostres forstandere, guardianerne, og provinsialministeren; de otte custodier var: Norge, Odense, Lund, Linköping, Ribe, Viborg, Sigtuna, Roskilde¹⁾. Et andet vidnesbyrd om, at klostrene havde organiseret sig, er deres segl, som vi kender for en hel række klostres vedkommende fra denne tid²⁾.

Om provinsialministrene i Dacia véd vi meget lidt; jeg har forsøgt at sammenstille den liste, som Petrus Olai giver, med de oplysninger, som jeg har fundet i Visbyhåndskriftet og i breve (se tillæget)³⁾. Om provinsialkapitlerne véd vi intet udover det, at de er bleven holdte, og hvor de er bleven holdte. Man skulde ikke synes, at Franciskanerne, da de kom her til landet, behøvede hjælp af nogen til at styre deres besiddelser, og dog hører vi, at i Ribe, hvor de fik grund af en kannik, en anden

¹⁾ S. R. D. VIII. 316.

²⁾ Adskillige af disse kendes kun i langt senere aftryk; 1259 marts 6 véd vi, at Ribe gråbrødrekloster medbeseglede et brev, sikkert med „Gejstlige Sigiller“ nr. 950, som kendes fra 1332. — Nyt og ejendommeligt for tiggerklostrenes segl, er det, at man stadig ser en broder knælende nedenfor vedkommende helgen, der er afbildet; dette gælder begge ordener.

³⁾ Jfr. den som tillæg trykte liste, der er sammenarbejdet af oplysningerne hos Petrus Olai (S. R. D. V. 519) og Visbyhåndskriftet, skrevet lidt inde i 15. årh. (S. R. D. VI. 512, jfr. Hist. Tidsskr. 5. R. III. 343). P. O. begynder 1264 og anfører stadig årstal; V. begynder 1279 og anfører ikke årstal, men viser sig at være en fuldstændig liste, medens P. O. mangler årene 1289, 1302—6, 1308, 1311—12, 1314 (og 1319—30, 1332, 1334—46, 1349—80 o. s. fr.).

kannik hjalp dem med at bygge og administrere grunden for dem¹⁾. Senere, da de langt fra var uden besiddelser²⁾, havde de verdslige „procuratores“ til at hjælpe sig, ja havde endogså „pueri“ og „mercenarii“³⁾.

Vi ved intet om, hvorledes brødrene delte arbejdet imellem sig; i det væsentlige var det ens for alle: at tigge og prædike.

Økonomiske forhold.

Hvad klostrenes økonomi angår, gør der sig en principiel forskel gældende mellem de ældre herreklostre og det 13. årh.s tiggerklostre; de første levede væsentlig af deres formue og deres arbejde, de sidste derimod ernærede sig fra hånden og i munden. For nonneklostrenes vedkommende overholdtes dette imidlertid aldeles ikke, hvorfor de naturligst omtales sammen med herreklostrene⁴⁾.

Munkene af Franciskaner- og Dominikanerordnerne synes dog i det væsentlige at have efterlevet deres reglers påbud om fattigdom. At de fra tidlig tid havde boliger med tilhørende kirker, er en læmpelse, der vandt indpas her som alle andre steder. Navnlig om stiftelse af Franciskanerklostre ved gave af et hus i en eller anden by haves forskellige efterretninger, således som

¹⁾ S. R. D. V. 511.

²⁾ Af et pavebrev fra 1297 aug. 5 fremgår, at de i Roskilde havde „ad usum eorum deputatum“ bjælker af ikke ringe værd, heste og et skib.

³⁾ Som det forudsættes i bulle 1265 juli 21; Pontoppidan: *Annales Ecclesiae* I. 510.

⁴⁾ I det mindste for Claræklostrets vedkommende er dette ret mærkeligt, da paven kun et par år før dets stiftelse, nemlig 1253 aug. 9, i ordenens såkaldte tredje regel, skarpt havde krævet fattigdom; Heimbücher: *Die Orden und Kongregationen der katholischen Kirche* I. 357.

det nærmere vil blive omtalt nedenfor. Om andre besiddelser af jordejendomme hører vi kun en ganske enkelt gang, således da enkedronning Mektilde 1269 sluttede en overenskomst med gråbrødrene i Slesvig om en grund, der lå tæt øst for deres kirke; der vil hun på egen bekostning lade opføre bygninger, som passer hende, og bruge dem så længe hun lever, men efter hendes død skal både bygninger og grund tilhøre brødrene¹⁾. Livsophold skaffede de sig på deres ordners vante vis ved milde gaver; dette berøres lejlighedsvis i enkelte breve, således i nogle pavebreve, hvorved det tillades dem at bo hos excommunicerede og underholdes hos dem, samt i pavebrevet 5. aug. 1297²⁾, i hvilket der tales om den lille bygning (domuncula, sagtens skur), hvor gråbrødrene i Roskilde sad i regnvejr, medens de modtog brød af dem, der kom forbi; vi har også meddelelse om et par kongebreve, hvori der tilsikres prædikebrødrene i Lund deres ret til at tigge³⁾.

I ordnernes privilegier indrømmedes der dem frihed for tiende af deres boliger, haver og rørskeer, og det synes at være bleven overholdt.

For de øvrige klostres vedkommende kan vi danne os en fyldigere forestilling om deres indtægter og udgifter, omend vi i mange henseender kun kan nå til et skøn. Det må tillige vel erindres, at vi kun for nogle af de større klostres vedkommende har nogenlunde fyldige efterretninger om deres formue og indtægter, medens vi om de mindre klostre ikke véd stort mere end, at deres

¹⁾ Hasse: Schleswig-holst.-lauenbg. Urk. u. Regesten II. 162; v. Buchwald og Hasse bestrider brevets ægthed, men uden gyldige grunde; jfr. Rep. 386.

²⁾ Nye Kh. S. III. 398.

³⁾ 1296 juni 11. Rep.

økonomiske vilkår kunde være meget beskedne (jfr. det følgende afsnit).

Kærnepunktet i økonomien var naturligvis jordejendomme. Grundlaget var de godser, som ved klostrets stiftelse var skænkede til klosterfolkenes ophold; men dette udvidedes, sikkert for de fleste klostres vedkommende, ved stadige gaver. Vistnok den fyldigste forestilling om et af vore klostres ejendomme og ejendomsforøgelser i tiden før 1319 vindes ved en undersøgelse af Claræklostrets brevsamling¹⁾. Men kun om indtægterne af de godser, som klostret fik af stifterinden, kan vi danne os et nogenlunde pålideligt skøn. Af brevet 1. aug. 1256 kendes nemlig afgifterne af en del af disse godser, og ialt kan de godser, som klostret fik ved overskomsten 8. juli 1257, antages at have givet en årlig indtægt af omtrent 100 mark sølv, 20,000 kroner efter pengenes daværende købeevne²⁾.

For Skovklosters vedkommende har vi vistnok en opgivelse af indtægterne på Valdemar Sejrs tid³⁾, idet klostrets „taxus“ opgives til 150 mark „sædvanlig mynt“, hvilket svarer til omtr. 10,000 kroner, en sum, der synes ret rimelig, når der strax efter opregnes navnene på

¹⁾ Denne Undersøgelse er her udeladt. Red.

²⁾ Destoværre frembyder læsningen af tallene i dette brev (A. M. Ll. 3) nogen vanskelighed. Hvor Thorkelin har læst 19, læser Steenstrup 30 (jfr. Studier o. Kong Valdemars Jordebog s. 237); det forekommer mig imidlertid, at man så også må læse 9, hvor Thorkelin har læst 20, men herved når man en sum af mark penge, som ikke på nogen rimelig måde lader sig omsætte til de nævnte 120 mark sølv. Hvis man følger Thorkelins læsning af tallene og forstår den sidste opgivelse af tallene således, at Ansthorp, Swalmsthorp og Aethorp hver giver 19 mk. den., får man 1 mk. sølv = $3\frac{3}{4}$ mk. den.

³⁾ I kalendariet, S. R. D. IV. 289.

abbeden og de 10 munke, som levede i klostret¹⁾. Vi véd intet om, hvor mange nonner der levede i Clarækloster.

Det var ikke alene bøndergårde og købstadshuse, som klostrene således besad; de ejede næsten alle en eller flere møller og havde sikkert ikke ringe indtægt deraf, selv om de ikke havde privilegium på, at egnens folk skulde lade male hos dem. Desuden havde alle de ældre klostre — måske på en ganske enkelt undtagelse nær — fiskeri, stundom endogså ret betydeligt.

Mangfoldige af disse godsoverdragelser fulgte med indtrædelse i kloster, et forhold, som genfindes overalt; den, som bragte stor medgift, opnåede ofte høj rang i klostret. Dette var i pavens øjne simoni, men det lykkedes ham ikke at udrydde denne skik; det ses allerede deraf, at han gentagne gange måtte udstede buller derom. Kardinallegaten Guido fik 15. juni 1265²⁾ fuldmagt til at dispensere fra den straf, som de munke, der på denne måde havde ladet sig optage i kloster for penge, efter koncilbeslutning var ifaldne, således at de i stedet for at flyttes til et andet kloster med strængere regel blot skulde indtage en ringere plads i det kloster, hvor de var, og således påny måtte optages. Noget strængere er den bulle, som 23. marts 1290 sendtes til Jens Grand³⁾, da denne havde meddelt paven, at mænd og kvinder i adskillige klostre i hans stift ved deres optagelse gjorde sig skyldige i simoni; han bemyndiges derfor til at pålægge sådanne straf; hvis de vanskelig kan optages i andre klostre, kan han dog lade dem optage igen i det

¹⁾ Jfr. Moltesen: De avignonske pavers forhold til Danmark s. 58.

²⁾ Nye Kh. S. III. 119.

³⁾ Nye Kh. S. III. 389.

samme kloster, men så skal de i koret og i refektoriet indtage den nederste plads, og de godser, som de har bragt klostret, bruges til de fattige eller til deres eget ophold, såfremt de vises til et andet kloster. Samme dag sendtes ærkebispens en anden bulle, som indeholder den samme bestemmelse for abbedernes vedkommende. Fra omtrent samme tid¹⁾ er en skrivelse fra en kardinal til provinsialministeren i Dacia, hvori det pålægges ham at formane abbedisser og søstre i Claræklostrene, i anledning af at der forlanges medgift (dispensatio) ved indtrædelse i klostret; dog kan han dispensere fra straf for de overtrædelser, som har fundet sted; paven henviser til Gregor IX's forskrift om disse forhold. Disse formanings skrivelser har næppe frugtet meget, idet man sandsynligvis har skudt sig ind under, at sligt gaves frivillig, og det kunde man dog ikke hindre²⁾! Således tog forholdet sig ud set fra de høje gejstliges standpunkt; men der var ofte også andre, som havde lyst til at gøre indsigelse mod slig gave til klostret, slægtningene nemlig. Dette har naturligvis tidlig gjort sig gældende; de gamle landslove indeholder derfor også nøjagtige forskrifter om, hvor stor en del af sin ejendom, man kunde tage med sig, når man gik i kloster; var bonden „quik“, sund, kunde han bortgive hele sin hovedlod³⁾, var han syg, den halve⁴⁾; husfruen kan

¹⁾ 1289 apr. 26, Diplomatarium Svecanum II. 74.

²⁾ Denne undskyldning lægges til rette for klostrene i den formaning, som Tønsberg-statutterne 1277 giver herom; cit.: Lange: De norske Klostres Historie s. 93.

³⁾ V. sj. L. I. 14 fastsætter, at bondesøn, som vil gå i kloster, kan kræve sin hovedlod udskiftet.

⁴⁾ Jfr. Matzens Retshistorie, Offentlig Ret I. 46, Privatret I. 120 f.

give sin halve hovedlod, når hun ikke har barn med sin mand, ellers kræves hans samtykke dertil.

I alle testamenter gives også mindre gaver til et eller flere klostre, stundom som i det af Gro, Esbern Vognsens enke, 1268 udstedte, til næsten alle; disse gaver var ofte af forholdsvis ringe størrelse. Som en af de betydeligste fortjener at nævnes, hvad Ingerd¹⁾ efterlod til Claræklostret: hele sit kapel (med undtagelse af et sølvskrin, en sølvoblatæske og et psalter, som gråbrødrene fik), et guldkors og sin rosenkrans af guld med vedhængende billede og St. Franciscus' billede; alt tilhører til køkken, bagers og bryggers; alle sine hynder, en stue (stupa), som hun havde ladet bygge på en af sine gårde. For testamentgaver gjaldt, at de ikke måtte overskride den halve hovedlod.

I forbindelse hermed står det spørgsmål, hvor vidt den, der var gået i kloster, kunde tage arv. I følge ordensreglerne kunde klosterfolk intet eje særskilt (derfor bestemmer også landslovene, at de ikke kan gå i borgen), men dette blev ikke strængt overholdt; således skænker 1257 abbed Asgot sit kloster jord²⁾, og en munk gav Løgum kloster jord 1303³⁾; måske fandt dette forhold dog kun sted med dispensation, således som paven gav Ingerd i bulle af 17. jan. 1257⁴⁾. Til adskillige klostre gaves det pavelige privilegium, at munkene eller nonnerne

¹⁾ Testamente 1257, Erslev nr. 5.

²⁾ Ømbogen S. R. D. V. 263.

³⁾ S. R. D. VIII. 17.

⁴⁾ Diplomatarium Arne Magn. I. 215. Ikke desto mindre havde Augustinerne, som det fremgår af deres provinsialstatuter (S. R. D. V. 628), et helt system af pengebøder; dette kan kun forklares således, at de her i landet endnu så sent som i beg. af 14. årh. ikke aflagde de tre sædvanlige munkeløfter, således som det ellers fra 12. årh. blev almindeligt (jfr. Heimbücher I. 393).

kunde modtage enhver besiddelse, som ved arv eller på anden lovlig måde tilfaldt dem, med undtagelse af len, lige så godt som om de levede udenfor¹⁾. Dette var stik imod landslovene, som hævdede, at klostermænd ikke kunde arve²⁾: bondens barn, som er gået i kloster, kan ikke kræve arv, men bonden kan give det. Dette måtte altså føre til konflikter mellem kloster og arvinger, men at det dog ikke lod sig gennemføre at hindre klosterfolk i at tage arv, derom vidner de talrige gaver i testamenter. Talrige er også de ejendomme, som klostrene overtog i godtgørelse for gravsted³⁾ oftest med forpligtelse til at holde messer for den afdøde, stundom, når gaven var større, tillige for den afdødes slægtninge, i enkelte tilfælde endog daglige messer til forskellige helgener på ugens forskellige dage⁴⁾.

Det er klart, at klostrenes indtægter i naturalier for en ikke ringe del måtte omsættes; netop de store klostre har sikkert bidraget væsentlig til at udvikle noget handelsliv. Men herom er efterretningerne yderst sparsomme og meget spredte. I de små fortællinger om hellig Knud hertug⁵⁾ fortælles således lejlighedsvis om en munk fra Ringsted, der en gang i fisketiden sejlede

¹⁾ Således Logum 1241—54 (Innocens IV; S. R. D. VIII. 189 jfr. 245) — 1320 juli 1 (S. R. D. VIII. 187); Clarækl. 1257 jan. 13 (D. A. M. I. 213), en gentagelse 1258 marts 1 (D. A. M. I. 234) af hvilken grund?; Esrom 1296 dec. 8 (Cod. Esr. S. 37), Sorø 1334 febr. 5 (Rep.).

²⁾ V. sj. I. I. 14; J. I. I. 25; Sk. I. II. 11 og Anders Sunesøns parafr. 15.

³⁾ Et eksempel på, at flere slægtled søgte til samme kirke, yder brevene Cod. Esr. S. 162 ff., hvor det endogså er to præster, der foretrækker klosterkirken for deres egne sognekirker.

⁴⁾ Hvorom specificerede bestemmelser f. ex. findes i ærkedegn Erlands testamente 1269 okt. 21 (Erslev nr. 8).

⁵⁾ H. Olriks oversætt. s. 361.

til Skåne, sagtens for at hente saltet fisk hjem. Blandt de forurettelser, som Øm kloster beklagede sig over at have lidt af bisp Tyge, var også den, at han havde ladet munken hr. Bjørn og lægbroderen Herman overfalde og plyndre i Horsens, da han var undervejs til „Slavien“ for at købe korn og medførte tre kostbare heste, klæder, kobber-penninge og sterlinge, klæde og meget mere til en værdi af over 100 mark, for hvilken sum han kan antages at kunne have købt omtr. 450 tdr. korn¹⁾.

Måske har det været andre steder på lignende måde som ved Æbelholt, hvor der holdtes et årligt marked 15.—29. juni indenfor og udenfor klostrets porte. Kristoffer I tilstod 1258 for sin levetid klostret hestetolden og al sin ret (sagefald?) af dette marked; det samme gjorde Erik Menved 1308²⁾.

At paven 1296 fritog Claræordenen for told og skatter til verdslige myndigheder, betyder næppe syndelig i denne sammenhæng³⁾. Derimod har de toldprivilegier, som kongerne adskillige gange gav nogle af herreklostrene, sikkert haft ikke ringe værdi. Brevet, som Erik Plovpenning 1241 gav Antvorskov, kendes kun fra en registratur⁴⁾. 1257⁵⁾ fik Løgum frihed for enhver toldafgift, når dets folk kom til Åbenrå eller nogen anden havn i kongens rige med deres skibe; dette gjaldt både

¹⁾ S. R. D. V. 293 f. Mark korn = 2 mark sølv; mark korn = 40 tdr.; mark sølv = o. 4½ mark penge; jfr. Erslev: Valdemarernes Storhedstid s. 181; Hauberg i Aarb. f. nord. Oldkyndigh. 1885 s. 42.

²⁾ S. R. D. VI. 162, 167. Senere holdtes „klostermarked“ ved Bjørnsholm (Vitskøl); om dets oprindelse haves ingen oplysning. Danske Atl. V. 65.

³⁾ Vidisse 1298 febr. 23?, Rep. 691.

⁴⁾ Ældste Archivregistrarer IV. 63.

⁵⁾ S. R. D. VIII. 178.

munkene og deres udsendte bud (*certi nuncii*). 1301 fik Esrom kloster kongelig tilladelse til frit at skaffe sig brædder, bjælker, jærnsøm og alt, hvad det ellers skulde bruge, i Helsingborg¹⁾. Et privilegium fra 1341 for Tvis fritager munkene for afgifter, ved færgesteder og toldsteder. 1327 fik Sorø kongelig tilladelse til overalt i riget ved munke eller tyende at sælge og købe huder, fødemidler og andet, som det behøver, og 1328 fik det frihed for afgift af færgefart over bæltet; samme frihed var 1288 tilstået Odense knudsbrødre og 1310 Esrom²⁾.

Århusbispen overlod Øm kloster helgbrud; bispen påstod, at klostret havde årlig 40 mark heraf, men Øm-munkene sagde, de havde ikke en smule³⁾. Ganske uden betydning har overdragelserne af denne art dog næppe været, dertil er de for talrige. Bisp Niels af Viborg (1251—67) bekræftede Vitskøl helgbrud af dets undergivne i sit stift, som hans forgænger Gunner havde indrømmet klostret⁴⁾; for Børglum stift fik klostret samme ret allerede 1219⁵⁾. Claræklostret fik tilsvarende breve 1282 og 1304, Roskildebispen bekræfter 1313 sin afståelse af helgbrud til Sorø kloster, og 1319 får Dalum nonnekloster denne indtægt overladt⁶⁾.

Hyppig afstod biskoppen sin tiende af en eller anden kirke til et kloster. 1248 stadfæstede således Slesvigbispen Løgum klostres besiddelse af bispetiende i

¹⁾ Cod. Esr. S. 68.

²⁾ Danske Saml. IV. 353. — Rep. 1503. — H. T. 4. R. V. 5.

³⁾ S. R. D. V. 266.

⁴⁾ Dän. Bibl. VII. 158. Jeg kan kun forstå brevet som omhandlende helgbrud; at det i brev 1322 maj 14 (Dän. Bibl. VI. 160) kunde se ud, som om klostret ikke tidligere havde haft ret til at hæve disse bøder, kan ikke gøre dette uantageligt.

⁵⁾ Dän. Bibl. VI. 166.

⁶⁾ Rep. 475, 793. — Danske Magazin IV. 234. — S. R. D. VII. 228, jfr. Rep.

Bylderup sogn, som bisp Valdemar havde skænket det; dette gentages af flere biskopper¹⁾, og i 1252 gav bisp Esger samme kloster sin del af tienden i Daler sogn, som beløb sig til 8 ørtug rug. Herom sluttedes 1277 en overenskomst med sognefolkene, hvorved de opnåede for fremtiden at måtte betale tienden i skæppe i stedet for i neg, således at hver otting jord i sognet betalte så meget som 1 ørtug rug i tærsket korn i skæpper, af hvilke der går ti på een Ribeskæppe²⁾. Løgum kloster ejede også kirke- og præstetienden i Løgum; to Ribekanniker dømmer 1246, at den skal betales „secundum consuetudinem ecclesie Ripensis“ af ungkvæg, honning, hør og korn i neg³⁾.

I begyndelsen af århundredet (før 1214) mageskiftede Æbelholt kloster Kagerup til Roskildebispen Peder Sunesøn for bispetienden i Vejby, Blistrup og Tibirke. Samme biskop afstod til Ringsted kloster sin tiende af Benløse kirke for to mark sølv. Rydkloster havde fra bisp Valdemar tienden af fire kirker, som før 1255 mageskiftedes med tienden af tre andre kirker og tiendefrihed for alle klostrets bryder⁴⁾.

Denne tiendefrihed for klostrets ejendomme var sikkert en betydelig indtægt for det. Øm klostres bispetiende anslås af klostret selv til 2½ mark havre, af bispen til 14 mark havre; da talen kun er om de ejendomme, som klostret havde erhvervet efter Laterankonciliet (1215), synes den sidste opgivelse urimelig høj.

¹⁾ S. R. D. VIII. 208 f.

²⁾ S. R. D. VIII. 132 f. To breve af bisp Tyge 1277 nov. 8 og 1278 jan. 7 eller juli 10.

³⁾ S. R. D. VIII. 215 f. jfr. 15.

⁴⁾ S. R. D. VI. 146 f. — D. M. I. 72. — Pavelig stadfæstelse i Nye Kh. S. III. 103.

I bulle af 22. sept. 1249 fik Cistercienserordenen tilladelse til at kræve tiende også af nyopdyrket jord i de sogne, hvor de fra gammel tid havde tiende¹⁾.

En særlig, men sikkert betydningsfuld indtægt var det offer, som kirkegængerne bragte. For at kunne drage folk til deres kirker fik klostrene mangfoldige afladsbreve af paver, legater, ærkebisper og bisper; der gaves i disse breve så og så mange dages aflad til de sandt angrende og skriftende, som besøgte kirken, især på visse helgendage; men at det forudsattes, at de ikke lod sig denne aflad tildele for intet, fremgår allerede deraf, at den samme aflad meget ofte tilstås dem, som gav hjælp til klostrets bygning uden at komme til kirken og skrifte; adskillige af disse breve vil blive nævnte i det følgende afsnit.

Endnu langt vanskeligere er det at få en pålidelig forestilling om klostrenes udgifter. Det må anses for rimeligt, at klostrene gennemgående har været fri for skat til verdslig myndighed, og at det således er lykkedes dem at hævde den immunitet, som de med rette vurderede så højt; ligeledes at de dog i slutningen af 13. årh. plagedes med ekstraordinære afgifter, et forhold som siden synes at have bedret sig.

Med Hensyn til afgifter til pavestolen har forholdet vistnok været det, at de kun undtagelsesvis er bleven krævede af klostrene. Derimod må det antages, at de fleste af dem har betalt korstogstiende, der 1215 og 1245 udskrives for tre år med $\frac{1}{20}$ af præstestandens indtægter, 1274 for sex år²⁾. Esrom havde en vidisse

¹⁾ Cod. Esv. S. 30.

²⁾ Jfr. Moltesen s. 59 f. — For Norges vedkommende véd vi af bulle 1276 dec. 4 (Munch: Pavelige Nuntiers Regnskabsbøger s. 144),

udstedt af alle Cistercienserabbeder i Danmark af den bulle, hvori Alexander IV 1257 tilsagde ordenen frihed for alle indsamlinger og afgifter til pavestolen; denne frihed gentoges i anledning af sexårstienden af 1274 i de stærkeste udtryk 1275¹⁾. Claræklostret havde en autentisk udfærdigelse af en tilsvarende bulle til Claræordenen af 22. nov. 1265 og skaffede sig et par vidisser af den; allerede 1257 havde klostret iøvrig fået samme frihed af Alexander IV²⁾.

Men alle disse privilegier kostede penge. For pavebrevene var der ligefremme taxter, hvorom interessante oplysninger haves fra 14. årh.³⁾. Dette har klostrene næppe vovet at beklage sig over; Ømmunken derimod fnyser over, at Abel pinte 300 mark penge ud af klostret for at stadfæste de privilegier, som hans forgængere havde tilstået klostret for intet⁴⁾. Det er dog ikke sikkert, at dette sidste forholder sig rigtigt; i hvert fald véd vi af et par privilegiebreve fra Valdemar Sejr til Skovkloster, at han stundom lod sig godt betale; 1209 fik han et bol i Ristorp på Falster, men tilstod så også klostret udstrakte rettigheder; 1234 fik han alt, hvad klostret havde i Snertinge, og 100 mark rent sølv af den større vægt⁵⁾. Også for et bispeprivilegium véd

at ærkebisen kunde fritage de klostre, som var så fattige, at de måtte tigge.

¹⁾ Cod. Esr. S. 46. Munch: Pavelige Nuntiers Regnskabsbøger s. 142.

²⁾ Suhm X. 985. — Rep. 340, 360, 527. — D. A. M. I. 214.

³⁾ Moltesen s. 71 ff.

⁴⁾ I Ribe skrev man bag på et privilegiebrev, som bispen fik af hertug Abel 1240 (Hasse I. 269), en bemærkning om, at denne frihed købte biskop Gunner for 100 mark sølv af den mindre vægt, så at man ikke skulde kalde det en indrømmelse, men snarere et køb.

⁵⁾ D. A. M. I. 88, 117.

vi, at der er ydet gengæld, idet Ringsted gav Peder Sunesøn to mark sølv for bispetienden af Benløse kirke¹⁾.

De fleste ordner krævede ydelser af deres klostre, dels ligefremme pengebidrag, dels repræsentation på ordensmøderne. Benediktinerklostrene var ganske uafhængige af hinanden og kommer således her ikke i betragtning. Af de øvrige ordner synes kun Franciskanerne at have været fri for at tilskyde penge til ordenen, medens selv Dominikanerne i provinsen Dacia allerede 1252 ses at have betalt en afgift af 1 mark sølv om året²⁾; dette var jo en ret ringe sum, men deres ordensregel krævede langt betydeligere ydelser, idet hver provins (altså også Dacia) skulde sende en provinsial selvanden til de årlige generalkapitler og desuden opretholde et studium generale (1261), for Dacia i Skeninge³⁾. Iøvrigt vides intet om de beløb, som klostrene måtte yde til deres ordens centrum. En ikke ringe udgift har det forvoldt dem, at de skulde sende repræsentanter til ordenskapitlerne. Fra så fjærne lande som Danmark skulde Cistercienserne dog ikke hvert år sende deres abbeder til Citeaux⁴⁾. Det må også have medført betydelige udgifter for klostrene at udføre de forskellige hverv, som paven overdrog dem, navnlig indsamlingen af korstogspenge; denne påhvilede Johanniterne, men overdroges ikke sjældent til tiggermunkene⁵⁾.

¹⁾ D. M. I. 72.

²⁾ Odense provinskapitel, Stephens: Brottstycken 2. s. 27; 1302 gav de fleste andre provinser to mark sølv årlig, Dacia een.

³⁾ Jfr. ovenfor s. 308.

⁴⁾ Heimbücher I. 223, anm. 2.

⁵⁾ Dette må være den „huspenning“, hvorom kongebrevet 1244 dec. 13 (Rep.) taler; jfr. oplysninger fra beg. af 14. årh. for veriges og Norges vedkommende hos Moltesen s. 12.

Det var klostrenes pligt at yde gæstfrihed mod rejsende, hvorfor der indrettedes hospitier ved dem, ved Cistercienserklostrene skulde sådanne findes; for de klostre, der lå ved befærdede steder, kunde denne pligt nok blive trykkende, men iøvrig må man sikkert have glædet sig over den afvexling, der herved bragtes ind i det daglige liv; det var især abbeden, der nød godt heraf, da det pålåg ham at spise sammen med gæsterne¹).

Til de ovennævnte udgiftsposter kommer endelig de helt selvfølgelige: hvad der gik med til livsophold og til bygninger; om det første kan dog ikke gives nogen som helst oplysning udover de gaver, som anvises særlig hertil, og af hvilke enkelte er ret udførlige; som et eksempel herpå kan det anføres, at Esrom kloster 1306 modtog noget gods, om hvis afgifter der toges nøjagtige bestemmelser: Der skulde årlig gives en dags „pitansia“ (extramad) med hvedebrød, godt dansk og tysk øl, mælkemad og fisk og forresten rug og hvede til brød, byg til øl og havre til grød for brødrene²).

Klosterbygningerne.

Det skal i det følgende forsøges ved en sammenstilling af de historiske meddelelser i forbindelse med en undersøgelse af alle til rådighed stående oplysninger om bevarede bygningsdele at vinde en forestilling om, hvorledes klostrenes bygninger så ud i tiden 1202—1319.

De ældre herreklostre med deres mangfoldige virksomheder måtte have adskillige bygninger; udover den opregning af alle Sorøs bygninger 1247, som nedenfor vil blive omtalt, véd vi imidlertid så godt som intet om

¹) Hall: Cistercienserorden i Sverige. 1899. I. 30.

²) Cod. Esr. S. 99.

de bygninger, som ikke i snevrere forstand var klosterbygninger, opholdsbygningerne omkring klostergården.

For disses vedkommende vælger jeg at skelne mellem de forskellige ordners bygninger, idet der for kirkernes vedkommende — og blandt de bevarede mindesmærker indtager jo disse langt den mest fremtrædende plads — gør sig væsentlige forskelle gældende.

Vender vi os da først til *Præmonstratenserklostrene*, er der om disse kun lidet at melde. Det falder nemlig udenfor rammen af denne undersøgelse at give en skildring af Børglum, idet der intet vides om bygningsforetagender her indenfor den omhandlede periode¹⁾.

Om Bækkeskov vides kun, at der i den delvis ødelagte kirke er spor efter hvælvinger med hjørnesøjler, altså formodentlig fra 13. årh., og at der ved gårdens sydside ligger en bygning med to stokværk, som måske stammer fra denne tid²⁾. Ejendommeligt er anlægget af Vrejlev kloster³⁾. Der findes her to middelalderlige bygninger af tegl i ret vinkel for hinanden, forbundne ved en lille yngre forlængelse af den ene. Af disse bygninger synes den ene, der går i retningen øst-vest, at være sen-middelalderlig, da den har to stokværk med temmelig store, fladbuede vinduer, medens den anden fløj, der er mere end 75 alen lang og går i nord-syd, for den sydlige dels vedkommende vistnok stammer fra sen-romansk tid og har lange, rundbuede vinduer eller blindinger. 65½ alen nord for den nordlige af de nævnte fløje ligger klosterkirken, hvis ældste dele hidrører fra

¹⁾ Löffler: Danmarks romanske Kirkebygninger s. 84. Jfr. Koch i Å. f. n. O. 1895, 237.

²⁾ Beretn. af arkitekt Aage Mathiesen i Nationalmuseet.

³⁾ Löffler i Nye Kh. S. VI. 361; opmålinger og fotografier i N. M.

klostrets første tid¹⁾; forbindelsen med denne har sandsynligvis været gennem korsgangen, af hvilken Løffler fremgravede rester ved kirkens sydside; der er intet spor af bygningsforetagender i 13. årh.

Augustinerklostrene frembyder på en enkelt undtagelse nær lidet af interesse²⁾. Asmild kirke (fra 12. årh.) er sandsynligvis i 13. årh. bleven forlænget mod øst³⁾. Om Æbelholt er der ret gode historiske oplysninger: koret (sanctuarium) af den nye teglkirke indviedes 17. juni 1209⁴⁾; først 1238 overførtes abbed Vilhelms lig til denne kirke, skønt han allerede var kanoniseret 1224; 1324 arbejdede man atter på kirken og har da sagtens foretaget en større istandsættelse⁵⁾. Fra tomten hidrører et par profilerede tegl i Nationalmuseet; de har dannet hvælvingsribber med tre runde led, af hvilke det midterste er betydelig større end de andre. Denne enkelthed er af interesse, da formen ganske stemmer med de tilsvarende led i den lille bygning, som rimeligvis Anders Sunesøn har ladet opføre omkring 1220 på Ifvø⁶⁾, og i andre bygninger, der må antages at stamme fra samme tid (se nedenfor).

Denne hvælvingsribbe genfindes, så vidt det kan ses af et fotografi i museet, i de krydshvælvninger, der antagelig i beg. af 13. årh. er indbyggede i den omtr. 100 år

¹⁾ Klostret førte segl, som må være ældre end o. 1150.

²⁾ Augustinernes provinsialkapitel 1275 forlangte, at der i hvert kloster skulde være et „carcer satis fortis“ S. R. D. V. 633; jfr. 635.

³⁾ Trap 3. udg. IV. 687; fotografi i N. M.

⁴⁾ S. R. D. V. 486: i det syvende år efter abbed Vilhelms død; denne indtraf 6. april 1203, se H. Olrik: Danske Helgeners Levned s. 243, anm. 2.

⁵⁾ S. R. D. VI. 170.

⁶⁾ Fot. i N. M., opmåling af Mathiesen.

ældre kirke i Dalby¹⁾; gjordbuer og skjoldbuer hviler på retvinklede piller med simpel gesimsprofil dannet af retvinklede led. Kirken er her den sydlige fløj af klostergården; af de øvrige bevarede bygninger stammer en enkelt måske fra 12. årh., næppe nogen fra det 13.

Ikke ringe interesse frembyder Tvilum kirke opført af tegl omkring midten af 13. årh.²⁾; af klostrets øvrige bygninger er desværre intet bevaret. Den består af et rektangulært rum med tre fag hvælvinger, om hvilke nærmere oplysninger savnes. Til denne forbavsende simplehed i grundplanen svarer ingeniørlunde enkelthederne, der tværtimod viser smukke former. Østgavlen har tre (nu tilmurede) tæt sammenstillede, slanke, spidsbuede vinduer, udvendig med retvinklet indspring³⁾; det midterste er en smule højere end de to andre. Den samme vindusgruppe genfindes midt i kirkens nord- og sydside, men mærkelig nok ikke andre steder; det synes, at de andre hvælvingsfag kun har haft eet vindu mod nord og syd eller måske endog intet. På sydsiden er i det vestlige fag en tilmuret spidsbuet dør og spor efter et våbenhus. Vestgavlen har en fladbuet dør i en meget høj, spidsbuet blinding; i gavltrekanter er tre slanke, spidsbuede blindinger. I en stor pille ved kirkens sydvestre hjørne er en trappe; måske har kirken oprindeligt haft støttepiller. Soklen kendes ikke; gesimsen synes at vise spor efter en rundbuefrise. Indvendig er i østvæggen bag altret en niche med to tredelte spidsbuer.

¹⁾ Beretn. af Mathiesen med fot. i N. M.

²⁾ Notitser af Henry Petersen samt fot. i N. M.; 1281? holdtes ordenskapitel i Tvilum. S. R. D. V. 634.

³⁾ Gavltrekanter med to brede, spidsbuede blindinger og en stor korsformet, øverst spidsbuet blinding har næppe bevaret sit oprindelige udseende.

Tre af *Benediktinernonneklostrenes* kirker indeholder bygningsdele fra 13. årh.

Jeg må meget beklage, at jeg ikke har set nonneklostret „på Holmen“ i Slesvig¹⁾, da der her virkelig synes at stå betydelige levninger fra tidlig-gotisk tid, således af korsgangen, der omslutter den lidt aflangt firkantede gård, af den nordlige og vestlige del, samt af de øvrige bygninger måske kapitlet, et rum med fire fag krydshvælvinger, der ligger umiddelbart op til kirkens tårn. Om den østlige fløj siges desværre kun, at den har gamle rum, endogså celler. Det tør måske antages, at disse dele af klostret stammer fra tiden omkr. 1300. Klostret brændte nemlig 1286 og måske igen 1296; dog hører man endnu 1329 og 1337 om arbejder på klostret, 1329 siges det endogså at skulle nybygges²⁾. Hvad kirken angår, hidrører den oprindelig fra en ældre tid end 13. årh. (måske endogså fra o. 1100), men Helms har med rette fremhævet efterretningen om, at Erik Plovpenning 1250 blev begravet i nonnernes „nye“ kirke. Selve bygningen vidner da også om ændringer foretagne i sen-romansk tid, idet skibet er forhøjet og forsynet med højtsiddende, slanke rundbuede vinduer³⁾; udvendig er murene delt i felter ved flade lisener: gesimsen er ikke bevaret.

¹⁾ Haupt: Bau- und Kunstdenkmäler der Provinz Schleswig-Holstein II. 321; Helms: Danske Tufstenskirker s. 63, samme i Trap: Slesvig s. 557; tegninger af Heinrich Hansen og fot. i N. M.

²⁾ Rydårbogen S. R. D. I. 170. — Den danske oversættelse af Rydårb. i Nye D. M. V. 193: Sleswig moxen alt samæn forgik af brand ny aars nat. I afladsbrev af biskop Henrik af Reval 1299 jan. 22 (Hasse II. 384) siges klostret nylig at være brændt. — Biskoppelige afladsbreve: Hasse II. 387, 962.

³⁾ Hvis der her findes små vinduer lavt i væggens nedre del, vilde det stemme mærkelig med Dronninglund og Dalum (se strax nedenfor).

I Dalum¹⁾ var allerede i slutningen af 12. årh. bygget den østlige del af en korskirke af tegl, i enkelthederne mindende om Vitskøl, Sorø og Ringsted. Skibet hidrører derimod fra en lidt senere tid. Det har på nordsiden (sydsiden er mere forstyrret) forneden tre små rundbuede vinduer, foroven fire høje rundbuede vinduer, sammenstillede to og to. Dette tyder dels på, at skibet oprindelig har været hvælvet²⁾, dels på, at det har haft et lille galleri; vestgavlen har foroven et smukt maskeret galleri med slanke søjler, der bærer tredelte spidsbuer; blindingerne er delvis udfyldte med mønstermurværk³⁾. Jordsmonnet omkring kirken har hævet sig så stærkt, at man nu sliger over to alen ned, når man går ind i kirken.

Det fortjener at omtales, at kirken ejer et krucifix fra midten af 13. årh., som har en meget smuk holdning; den legemsstore Kristusfigur bærer en tornekrone, flettet af tykke grene⁴⁾. — En ret mærkelig overensstemmelse med denne kirke frembyder Dronninglund⁵⁾, idet der også her forneden er små vinduer, foroven høje slanke, alle rundbuede. Af den gamle kirke fra 13. århs. første halvdel er kun skibets sidemure bevarede; udvendig er murene inddelte i fag ved flade lisener og har en fantasifuld udsmykning af en art rundbuefrise, hvis enkelte partier er anbragte i forskellig højde.

I Bosjø, hvor kirken ligger ved klostergårdens

¹⁾ Indber. af Löffler og fot. i N. M.; selvsyn.

²⁾ De nuværende hvælvninger er yngre. I den bevarede nordre korsfløj er en mærkelig hvælving, som måske stammer fra kirkens ældste tid.

³⁾ Ikke ganske nøjagtig tegning i Trap 2. udg.

⁴⁾ Uheldigt fot. i N. M.

⁵⁾ Beretn. af Erik Schiødte, tegn. af Schiødte og Hetsch samt fot. i N. M.

nordside, hidrører vistnok østfløjen delvis fra tiden o. 1300; her ses en tilmuret dør med profileret karm.

Af de øvrige nonneklostre af denne orden hidrører næppe nogen af de bevarede bygninger fra tiden før 1319. Men et par meddelelser om to af de små nonnesamfund, som vistnok tilhørte denne orden, kaster lys over klostrenes bygningsforhold og skal derfor omtales her.

Det fortælles, at hertug Abel fuldstændig afbrændte nonnernes bolig (villa) i Gamle-Vissing alene med undtagelse af kirken¹⁾, og det er vist rimeligt at søge forklaringen til, at kirken, der jo oftest lå umiddelbart op til boligen, alene skånedes af ilden, deri, at den var den eneste grundmurede bygning. Sådanne mindre klostre kan jo heller ikke vel tænkes i så tidlig en tid at have haft bedre vilkår end andre jævnt velstillede folk. Et andet vidnesbyrd om småklostrenes tarvelige bygninger har vi i lensmanden Iver Juels optegnelser om Stubber kloster fra midten af 16. årh.²⁾ Det fremgår af disse, at alle bygninger, selv kirken, kun havde stråtag³⁾, og „var ikke uden et gammelt Risgerde paa Vesterside og et Led“; adgangen til klostret, der ligger på en holm i Stubber sø, er fra denne side ad en dæmning; risgærden har da været anset for tilstrækkelig clausura.

Af munkeklostrene skal her først omtales Ringsted⁴⁾, hvor der siden Valdemar den stores tid stod en

¹⁾ S. R. D. V. 260; begivenheden falder mellem 9. okt. 1246 og 6. juli 1249.

²⁾ Danske Saml. 1. R. I. 55 f., delvis cit. af Neergaard i Kh. S. 4. R. I. 18 f.

³⁾ Også Sevel kirke var stråtekt, Danske Saml. 1. R. I. 58.

⁴⁾ Worsaae: Kongegravene i Ringsted Klosterkirke (1858), Løffler: Kirkebygn.; påbegyndt restauration; selvsyn.

prægtig, treskibet korskirke med fem østlige apsider, nemlig en ved hvert af kapellerne ved korsarmenes østside samt højkorets store runding. I midten af det 13. årh. undergik denne bygning en gennemgribende forandring, hvortil sikkert klostrets brand torsdag den 30. maj 1241 har givet anledning¹⁾. Det må sikkert antages, at kirkens istandsættelse i det væsentlige har været fuldført allerede 1258, da Kristoffer I overførte Erik Plovpenningens lig fra Slesvig Peders kirke til denne kirke. Meddelelsen i årbogen til 1313 om, at biskoppen af Winchester den 13. maj 1268 foretog en indvielse i kirken, må vistnok forstås om et kapel²⁾, idet der er en lakune mellem „consecrata est“ og „ecclesia beati Kanuti Ringstad“. Man forsynede nu hele højkirken med krydshvælvinger uden hensyn til vinduerne og andre gamle enkeltheder, som skjultes deraf. Gjordbuer og skjoldbuer hviler på retvinklet fremspringende piller; langs hvælvingskappernes nederste linjer løber en rundstav; denne og hvælvingsribben samles i hjørnet på en lille søjle; ribberne har tredelt profil med skarpt midtled mellem to rundstave, en videre udvikling af den form, som er omtalt ved Æbelholt. Fra denne tid hidrører sandsynligvis også den gruppe af tre slanke, spidsbuede vinduer omgivne af en stor blinding, som nu findes i nordre korsarms gavl.

Efter den brand, som hærgede Skovkloster³⁾ tredje påskenat, natten efter den 25. april 1261⁴⁾, fik kirken hvælvinger, der ganske svarer til de nys beskrevne i

¹⁾ Næstved årb. S. R. D. I. 370.

²⁾ S. R. D. IV. 24, således allerede Suhm X. 612.

³⁾ Ber. af Löffler samt fot. i N. M.; selvsyn.

⁴⁾ Næstved årb. S. R. D. I. 371.

Ringsted, men den undergik vistnok ved samme lejlighed endnu betydeligere forandringer. I Næstvedkalendariet¹⁾ hedder det nemlig, at Nicolaus Wæræsund „grundlagde denne helligdom på ny“. Ifølge klostrets brevregistrant gav han 1260 alle sine godser på Falster samt godser af 147 marks værdi „ad pitansiam“ og til en årtid, og hans to nevøer Peder Nielssøn og Ingemar gav 1267 afkald på alle godser, som onklen havde skænket klostret²⁾. Denne gave er kommen meget belejligt, da klostret brændte; måske han endda har givet mere end det nævnte.

Det stemmer godt hermed, at der af kirkens østlige partier kun er lidet bevaret, som må antages at hidrøre fra en ældre tid, hvorom de runde buer og nogle enkeltformer vidner: i bægge korsfløje de store buer til de nu forsvundne østlige kapeller³⁾ samt et par døre i den sydlige korsfløj. Der er i disse partier slanke, spidsbuede vinduer, i gavlene sammenstillede i grupper på tre; skibet fik ved hvælvingernes opførelse større, spidsbuede vinduer, vistnok tvedelte med stavværk. Som en modsætning til Cistercienserkirkerne, hvor sligt netop var forbudt, bør det nævnes, at der i Ringsted og Skovkloster er fundet mange glaserede, smukt mønstrede gulvfliser fra 13. årh.

Fra 13. årh. slutning stammer det dejlige krucifix, hvorom Beckett har skrevet i Tidsskrift for Kunstindustri (1898 s. 7).

Fra en lidt ældre tid er den meget mærkelige, store klokke med indskrifterne: „tercius hanc abbas nicolaus reparavit campanam qvem cristi gracia celica servet“, og

¹⁾ Universitetsbibl. E don. var. Fol. 52.

²⁾ S. R. D. IV. 378 og 354. Han kaldes andetsteds ridder.

³⁾ Den ene af disse buer synes endda ommuret.

„katerina vocor martinus me fecit“ ¹⁾ i forbindelse med abbed Nicolaus III's segl; desuden er der på klockens side med ophøjede linjer tegnet en stor fremstilling af abbeden, som knælende rækker St. Peter en klokke, altså en parallel til en af miniaturerne i kalendariet. Af de tre fløje, der tillige med kirken omslutter klostergården, er største delen destoværre ombygget i den nyeste tid. Men et rum fra begyndelsen af det 13. årh., måske kapitlet, er bevaret i den østlige fløj nær kirken; det er dækket af sex fag krydshvælvinger, hvis ribber har den ved Æbelholt omtalte profil; som bærere findes to murede søjler med trapezkapitæl og på fodstykket hjørneknopper.

Om indretningen af *Cistercienserordnens* klostre kan hentes fortræffelige oplysninger fra den liber usuum, som Dolberg først har fremdraget ²⁾, om deres arkitektur kan henvises til Dehio & Bezold: Die kirchliche Baukunst des Abendlandes kap. 13. Da imidlertid denne ordens kirker her hjemme i det væsentlige stod fuldførte ved udgangen af det 12. årh., skal i det følgende navnlig omtales de ændringer, som de undergik i den her omhandlede periode. Det må dog fremhæves, at det fremgår af liber usuum, at klostrets forskellige rum skulde ligge i bestemt rækkefølge, så at man, når man fra koret trådte ud i korsgangen, kom til kapitlet, tale-

¹⁾ Abbed Nicolaus III, hvem Christi himmelske nåde frelse, istandsatte denne klokke. — Jeg kaldes Katerina, Martinus gjorde mig.

²⁾ Mitt. aus den Ben.- u. Cist.-Ord. XII. 29. Her savnes dog oplysninger om, hvilke af bestemmelserne i liber usuum, som allerede omtales 1134, der må antages at være senere tilføjede. Bogen findes destoværre hverken trykt eller i håndskrift i vore biblioteker.

værelse, dormitorium med „necessaria“, varmeværelse, refectorium, køkken og kælder; desuden fandtes forskellige fritliggende bygninger som gæstehus, sygehus, novicehus og portnerhus samt værksteder. Dette stemmer da også med bygningsforholdene i de kendte klostre af denne orden og med adskillige andre.

For Sorøs vedkommende har vi en liste over alle dets bygninger i anledning af, at de blev ødelagte ved ildebrand 13. maj 1247¹⁾; det fremgår dog ikke af denne fortegnelse, hvorledes de forskellige rum (thi domus betyder rum, ikke blot hus) lå for hinanden; der nævnes:

Kirken.

Bægge dormitorierne, nemlig munkenes og lægbrødrenes (lægbrødrenes sovesal lå ofte for sig).

Det større og det mindre gæstehus.

Klostrets omgang.

Munkenes og lægbrødrenes sygehus (fælles?)

Bagers.

Bryggers.

Domus vestiarii, d. e. det rum, hvor vestiarius gemte munkenes klæder, sengklæder o. lign.

Domus subcellerarii: underkældermesterens hus, sagtens lig køkkenet, som ellers ikke nævnes.

Bispens gemmested²⁾.

Domus sacrarii, d. e. sakristiet.

Kældermesterens kammer.

Alle husene både i „fabrica“ — formodentlig arbejds- hus med værksteder — og i haven, tilligemed væverens domus, der måske har været så betydeligt, at det var en selvstændig bygning.

Hestestalden.

¹⁾ S. R. D. IV. 535; jfr. forsk. årbøger.

²⁾ Sacellum episcopi, jfr. Gjellerup i H. T. 4. R. VI. 461 ff.

Porten.

Ladegården.

„Domus“ med en kunstig brønd med hjul („hauriendis aqvis deputata mira rotarum structura“); en sædvanlig brønd har sagtens i det højeste haft en vippe, som man endnu stundom ser dem.

Møllen med de fire hjul, d. e. vandmølle.

Hestemøllen.

Alle disse værksteder (officina) og huse (domus) med alt deres tilbehør (supellectilis) blev fuldstændig fortærede af ilden, kun een klokke blev reddet „ikke uden ved et mirakel“, medens den anden smeltede.

Så mangfoldige var altså Sorø klostres bygninger; men det var jo også et Cistercienserkloster, der som sådant så vidt mulig skulde forarbejde alt selv og altså måtte have adskillige rum.

Af alle disse bygninger eller af deres afløsere findes i Sorø nu kun kirken og porten bevarede; men ingen af dem staar vist i deres oprindelige skikkelse. Den ved portbygningens restauration foretagne undersøgelse bragte nemlig vidnesbyrd om, at der fra tidlig tid (o. 1160) havde stået en større bygning, der, vistnok i begyndelsen af 13. årh., delvis forsynedes med krydshvælvinger med ribber af samme profil som kirkens sideskibe¹⁾. Til hver side for gennemkørslen har der været et større og to mindre rum, af disse er de tre østlige dog forlængst nedbrudte, måske alt efter branden 1247. — Ved periodens begyndelse stod her en Cistercienserkirke af den hyppigst forekommende type²⁾. Den omtalte brand 1247 foranledigede betydelige bygnings-

¹⁾ Løffler: Sorø Akademis Landsbykirker og Klosterporten i Sorø.

²⁾ Høyen i Danske Mindesmærker I; Løffler: Kirkebyggn.; selvsyn; „skema Clairvaux II“ se Dehio og Bezold I. 527 ff.

foretagender. Først og fremmest forsynedes nu midtskibet med sexribbede hvælvinger¹⁾, der ganske svarer til de samtidige krydshvælvinger i Ringsted; til hvælvingernes opførelse gav fru Ingeborg til Kalundborg 1250 gods. Sikkert før 1285 har kirken stået fuldført, idet abbed Nicolaus III den 31. okt. i dette år overførte benene af Absalons slægtninge fra den gamle kirke til den store kirke²⁾. Fra denne tid stammer det mærkelige krucifix³⁾, som nu hænger i nordre korsarm, men oprindelig må tænkes anbragt over kordøren, hvor det er afløst af et andet stort krucifix fra beg. af 16. årh.

Af Øm kloster er intet bevaret over jorden, og en 1896 foretagen udgravning bragte et meget ringe udbytte. 1257 flyttede abbed Asgot klostret⁴⁾ fra den gamle til den nye kirke, men da var de andre bygninger kun delvis fuldførte, således at brødrene fik refectorium i det gamle dormitorium⁵⁾.

Denne nye kirke må allerede 1246 have været væsentlig fuldført, da Århusbispen Peder Elavson begravedes her foran Jomfru Marias alter d. e. højaltret⁶⁾. Samme år blev abbed Michael (død fredag d. 7. sept.) begravet „in novo capitulo“⁷⁾, skønt det endnu ikke var bygget, men kun fundamentet lagt; dette kapitel var altså en grundmuret bygning. Ligeledes kan det ses, at

¹⁾ Korsskæringen fik en tilsvarende krydshvælving. Sideskibenes krydshvælvinger er oprindelige; ribbens profil er som de under Jæbelholt omtalte tegl.

²⁾ S. R. D. IV. 481 f., 502, 540.

³⁾ Afbildet i Danske Mindesm. I. T. XLIII.

⁴⁾ S. R. D. V. 262 f.

⁵⁾ Senere må de to bygningsdele altså have ligget ganske nær ved hinanden.

⁶⁾ S. R. D. V. 261.

⁷⁾ Sammesteds begravedes o. 1268 abbed Konrad (s. 264).

den nye kirke allerede i disse år havde tårn, der af munkene benyttedes som gemmested for deres ejendele i ufredstid¹⁾. Som en særlig bygning må vistnok „domus episcopi“ opfattes, formodentlig en bygning, der skulde stå til rådighed for bispen, når han besøgte klostret; den ses at have haft to stokværk²⁾. Af de øvrige rum nævnes kun stupa, der svarer til det, som i liber usuum hedder calefactorium; det var nemlig opvarmet³⁾. Klostersrets hegn var ikke nogen mur, men kun et gærde⁴⁾.

Af Holme klostres kirke⁵⁾ er endnu så meget bevaret, at man kan danne sig en forestilling om midtskibet, thi kirken synes at have været en treskibet korskirke som andre Cistercienserkirker. Højkirken var bestemt til at dækkes af fem fag krydshvælvninger; vinduerne er på nordsiden enkelte, udfyldte med stavværk, på sydsiden slanke, spidsbuede sammenstillede i grupper på tre, af hvilke det midterste er betydelig højere end de to andre. Det er tvivlsomt, om opførelsen af denne bygningsdel, der med sine rent gotiske enkeltheder uden nogen som helst reminiscens af romansk stil snarest skulde synes at tilhøre tiden o. 1300, tør sættes i forbindelse med den brand, der skal være overgået klostret 1243⁶⁾.

¹⁾ S. R. D. V. 260.

²⁾ Der siges nemlig, at bispen ascendit gradus domus og brød januam capelle superius. S. R. D. V. 272.

³⁾ S. R. D. V. 268.

⁴⁾ Septa, S. R. D. V. 376 og 300, jfr. Stubber, ovenfor s. 329.

⁵⁾ Löffler i Å. f. n. O. 1887.

⁶⁾ Petrus Olai S. R. D. I. 184. — Om dette kloster vides, bortset fra nogle abbednavne, så godt som intet; en hel række meddelelser, der fra et manuskript af Thomas Bircherød (i hvert fald delvis efter Hvitfeldts bispekronike, jfr. Repert.) er gaaede over i Danske Atlas VI. 731, jfr. III. 546, hvorefter de stadig senere er gentagne (således endnu Trap 3. udg. III. 970), beror på

Om den mærkelige Vitskøl¹⁾ klosterkirkes bygningshistorie i 13. årh. vover jeg ikke at udtale mig med nogen bestemthed; det kunde synes, at man efter branden 1287²⁾ har arbejdet på kirkens vestlige del og har genopført hvælvingerne i koromgangen.

Endnu står tilbage at omtale den mærkeligste af vore Cistercienserkirker fra det 13. årh.: Løgum³⁾. De historiske meddelelser giver desværre liden oplysning; klostrets mindebog, som delvis kan rekonstrueres efter kalendariet⁴⁾, kalder tre Ribe-bisper primus fundator, nemlig Radulf, Stefan og Gunner (1230—49). Sandsynligheden taler for, at betegnelsen for den sidstes vedkommende skyldes hans virksomhed for klostrets bygninger. Helms hævder vistnok med rette, at det i bisp Gunners brev af 1238⁵⁾ omtalte bisp Omers kapel har ligget i Løgum, ikke i Ribe, men af denne bygning er intet bevaret. Det fremgår også af et andet brev af bisp Omer (død 1204), at man ikke vidste, om man vilde få råd til at opføre kirken af sten, eller kun kunde

forvexling med Løgum (Locus Dei — Insula Dei); jeg ser dog ikke, hvorfra følgende meddelelse stammer: „1247 blev Closteret opbyggt paa et andet Sted, da det tilforn stod ved et fiskerigt Kiær kaldet Svends Kiær“.

Ellers er der kun to historiske oplysninger til klostrets historie i denne periode: et pavebrev 1281 sept. 30., hvori det pålægges abbeden „de Holm“ tilligemed Dominikanerprioren i Odense at undersøge, om Knudsbrødrene havde betalt tilstrækkelig tiende; og en gave på 5 mk. den. i et testamente af 1291 marts 5.

¹⁾ Jfr. Löffler: Ruinerne af V. Klosterkirke s. 18.

²⁾ Årb. 1300 S. R. D. IV. 226; fortsættelsen af Soro årb. S. R. D. V. 457.

³⁾ Haupts beskrivelse (II. 582) kræver adskillige rettelser; jfr. også Helms i Trap: Slesvig s. 102.; fot. i N. M.; selvsyn.

⁴⁾ A. M. 4to 868. S. R. D. IV. 575.

⁵⁾ S. R. D. VIII. 242.

bygge den af træ. 1268 brændte klostret ifølge Rydårbogen¹⁾).

Kommer man til Løgum, ser man den høje korskirke rage op over den lavtliggende bys småhuse. Det ydre frembyder dog intet behageligt syn nu, da murene er oversmurt med cement, skønt gavlene viser smukke rundbuefriser og blindinger, ligesom vinduerne har smukke former, der svarer til det indre. Men træder man ind i kirken, helst i vestenden, er man i et af de skønneste rum, der er bygget på dansk grund; den ejer en sjælden skær og højtidelig ynde. Dog er den ikke ganske ensartet i arkitektonisk henseende, omend vistnok kun lidet skyldes en senere tid end 13. årh.; heller ikke er det indre ganske undgået kedelige ændringer i ny tid. Kirken har næppe oprindelig været hvidtet, et forhold, som sjældent lader sig konstatere, men som her gøres højst sandsynligt derved, at mange profiler dannes af mørkt glaserede sten.

Plananlægget frembyder væsentlig lighed med Sorø, dog med den udvidelse, at sideskibene har samme længde som koret; desuden har langskibet aldrig fået den betydelige længde, som Cistercienserkirkerne i almindelighed har, men har kun to hvælvingsfag (dobbeltfag) imod fem i Sorø. I alle enkeltheder viser sig den yngre tids stil. Det, som især giver kirken dens præg, er de talrige grupper af tre slanke, svagt spidsbuede vinduer. Kirkens ældste del er koret, korset og et halvt fag af skibet; her er alle enkeltheder smukt gennemførte, pillerne har søjleknipper som bærere for hvælvingerne og alle attisk profileret fod; buerne, der dels er runde dels spidse, har kragbånd med trekløverprofil.

¹⁾ S. R. D. I. 169.

Korets østvæg har over hinanden to store grupper af slanke vinduer, nederst tre rundbuede, øverst tre svagt spidsbuede, det midterste størst. Ellers fremtræder alle de højt siddende vinduer i korets syd- og nordvæg samt i korsets øst- og vestvæg som tre tæt forbundne, slanke, spidsbuede vinduer, der omgives af søjler og rundstave. Foran portalen i den nordlige korsfløj var en trappe op til klostret, ligesom det endnu ses at have været tilfældet i Sorø. Korsskæringen dækkes af en kuppel. Af den skranke, som adskilte koret fra kapellerne, er endnu stykket i den nordøstligste arkadebue bevaret. Indtil restauration i 1844 stod lige overfor ved sydvæggen på sin oprindelige plads den tresædede prælatstol¹⁾ i tidliggotisk stil, den er nu sat hen ved søndre korsarm. I kirkens vestlige del er alle enkeltformer tarveligere, således mangler ganske sokkel, og højkirkens vinduer er enkelte, brede, spidsbuede, omend vestgavlen har tre smukt profilerede, svagt spidsbuede vinduer. Denne del af kirken er dog næppe meget yngre end den østlige, arkadebuerne til sideskibene er således også her rundbuede. Herpå synes det ligeledes at tyde, at såvel kor og korsarme som kapeller og sideskibe har hvælvinger, dels små krydshvælvinger, dels store med otte ribber, der viser trekløverformet profil med tilspidset midtled lige som i Ringsted, Sorø og Herlufsholm; adskillige af de små hvælvinger har i toppunktet rosetter, enkelte endog helt nedhængende prydsten²⁾. Derimod har midtskibets to hvælvinger, af hvilke den østlige er en

¹⁾ Iflg. liber usuum plads for presbyter, diacon og subdiacon.

²⁾ Ribberne i de store hvælvinger er betydelig snævrere end i de små og synes ganske at svare til de hvælvinger, som engang har dækket omgangen bag højkoret i Vitskøl og dér kan antages at hidrøre fra tiden efter branden 1287.

krydshvælvning, den vestlige 8-ribbet, spinklere ribber med fremtrædende rygningslinje, en form, der snarest henviser dem til 14. årh.

Af kirkens inventar kan det gamle højalters prydelser, relikvieskab og antemensale, ikke lades unævnt, da sligt hører til de største sjældenheder fra denne tid. Jeg skal dog her kun udtale, at det må anses for at være et af de smukkeste eksempler på malerkunst af fransk skole fra anden halvdel af 13. årh., idet jeg iøvrig for skabets vedkommende henviser til afbildningen hos Haupt, for alterbordsforsiden til Nationalmuseet, hvor den nu opbevares, og mine bemærkninger i Aarbøger for nordisk Oldkyndighed 1901 s. 25¹⁾).

Af klosterbygningerne er endnu en lille rest tilbage ved søndre korsfløj, med hvilken den er samtidig. Den er to stokværk høj og har mod vest tre rundbuede døre, der oprindelig åbnede sig ud til korsgangen. Den nederste etage er i det væsentlige bevaret; nærmest kirken er to lange, smalle rum med tre fag krydshvælvinger af samme art som sideskibenes, de har hver to tætsiddende, smalle spidsbuede vinduer; dernæst følger et større rum uden hvælvning, så en trappeopgang og sydligst et aflangt rum, der er dækket af tre fag hvælvinger med otte ribber af sortglaserede, afrundede sten. I øverste etage er nu ingen oprindelige enkeltheder at se, da to små rum med krydshvælvinger nærmest ved kirken blev ødelagte ved at indrettes til fængselsrum; her var sandsynligvis det gamle sakristi.

Af *Johanniterklostrene* skal jeg kun omtale Antvorskov, da jeg ikke vover at henføre noget af St. Hans

¹⁾ Den ovennævnte tredelte stol viser betydelig lighed med alterskabet.

kirke i Odense til så tidlig en tid som beg. af 14. årh. På Antvorskov er der ved udgravninger i den sydøstlige del af den banke, hvorpå klostret har ligget, i de senere år afdækket forskellige rester af middelalderlige bygninger. Af disse hidrører en stor kælder opført af utilhugne kampesten måske fra klostrets ældste tid. Fra tiden omkring år 1200 stammer en to-etages bygning, at dømme efter formen af vinduer og døre; i hver etage har været et større rum samt et mindre øst derfor (det nederste har endnu tøndehvælving) tilligemed et ganske lille rum mod vest; måske var det infirmatorium med tilhørende necessarium ¹⁾).

En egen gruppe danner *tiggerklostrene*. Brødrenes boliger var naturligvis oprindelig langt ringere end de ældre klostre, således som ordensreglerne påbød, og i bullen 21. juni 1265 ²⁾ forudsættes da også, at gråbrødrenes huse var flyttelige ligesom andre ringere boliger og altså af træ. Blandt de beslutninger, som toges på Franciskanernes generalkapitel i Narbonne 1260 ³⁾, var bl. a. også den, at kirkerne uden generalministerens tilladelse ikke måtte være hvælvede undtagen over altret. At man hurtig lempede sig noget efter andre kirkers gængse bygningsmåde, vil det følgende vise ⁴⁾. Dominikanernes statuter fra 1238—40 ⁵⁾ giver endogså så detaljerede forskrifter, at det fastsættes, at deres huse „sine solario“ (tagetage?) kun måtte være 12 fod høje og „cum

¹⁾ Indber. og fot. i N. M.

²⁾ Pontoppidan: *Annales* I. 516.

³⁾ Udg. af Ehrle i *Archiv für Litteratur- und Kirchengeschichte des Mittelalters* VI. 34.

⁴⁾ Se forøvrigt Dehio og Bezold anf. værk II. 284 og 506 og Thode: *Franz von Assisi* kap. III. og IV.

⁵⁾ Udg. af Denifle i *Archiv für Litteratur- und Kirchengeschichte* V.

solario" 20, kirken 30, og den må ikke bygges af sten og hvælves undtagen måske over kor og sakristi. Men også hos Dominikanerne slappedes snart denne strænghed; vi har et talende vidnesbyrd derom i Ribe Katrine kirke (se nedenfor).

Som den første i rækken af de *Franciskankirker*, om hvilke vi kan danne os en forestilling, må nævnes Viborgs nu forsvundne Nørresøgn's kirke¹⁾. Ifølge en årbogsmeddelelse, som Petrus Olai gengiver, er klostret stiftet 1235, ifølge en anden selvmodsigende notits, som han ligeledes gengiver, synes det, at klostret er grundlagt på Alexander IV's tid d. v. s. 1254—61, men at brødrene dog ærede nogle adelsfolk fra Erik Menveds tid som stiftere²⁾. Kirkens grundplan var senromansk, et skib og kor af samme bredde (indvendig kun $10\frac{3}{4}$ alen) med halvrund korslutning; materialet var tegl. Af oprindelige enkeltheder kendes en rundbuefrise på skibets sydside samt et par rundbuede vinduer; intet tyder på, at der oprindeligt skulde have været hvælvinger, måske koret undtaget. En af de sædvanlige relikvieæsker af bly fra alterbordet findes i Nationalmuseet, men uheldigvis er af indholdet kun et par benstumper tilbage og ikke pergamentstrimlen med helgenens navn.

Kirken lå ved sydsiden af klostergården. Af de øvrige bygninger står endnu en enkelt, men ombygget, så at dens alder er tvivlsom; af korsgangen står vistnok en stump i en mur.

¹⁾ En opmåling af murmester Gullev 1860 synes ret pålidelig og bekræftedes delvis ved en udgravning 1897; jfr. Ursin: Stifts-staden Viborg s. 18.

²⁾ S. R. D. V. 511, 513. Allerede 1260 var Viborg centrum for et custodi, S. R. D. VIII. 316.

Desværre er gråbrødrekirkerne i Svendborg og Odense bægge nedrevne. I det oprindelige plananlæg frembød de stor indbyrdes overensstemmelse. Om Svendborg¹⁾ giver de historiske meddelelser kun liden oplysning. Klostret stiftedes 1236; ordenskapitel holdtes her 1276, 1310, 1334, 1387 og 1419; 1276 har kirken da sandsynligvis stået, i hvert fald eksisterede den 1279, da junker Abel blev begravet i den²⁾. 1361 blev kirken viet af bisp Niels af Odense, af hvilken grund siges ikke. Ifølge et brev fra 1388 (eller måske 1288³⁾) lod nogle adelsfolk et kapel bygge. Hvis dette skal forstås bogstavelig, således at et kapel blev bygget 1388, må det atter være nedrevet, men måske er talen kun om et alter. Kirken var toskibet med lige afsluttet kor af hovedskibets bredde; de spidsbuede arkader bares af ottekantede piller; koret havde tre fag, de to skibe hvert fem fag krydshvælvinger, hvis gjordbuer hvilede på treleddede halvsøjler, af hvilke kun enkelte nåede ned til gulvet⁴⁾; af disse søjlers kapitæler (af kalksten) findes 14 i Nationalmuseet, de er prydede med smukt, tidliggotisk løvværk. På sydsiden fandtes nær vestenden en dør, der vistnok oprindelig var spidsbuet. Vestgavlen havde en ejendommelig blindingsdekoration af fem runde buer sammen-

¹⁾ Opmålinger i N. M.

²⁾ S. R. D. II. 265.

³⁾ Således Hvittfeld s. 301 efter Petrus Olai (S. R. D. V. 511); de nævnte personer kan jeg ikke identificere og har ikke kunnet rådføre mig med arkivar Thiset; en Fin Agesen (Ulfeld) kendes 1381—1400 (Adelige Sigiller), en Niels Bicar 1263 (S. R. D. V. 276, vistnok jøde og fader til Erik, søn af Niels dicti Bighæræ, som nævnes 1305 (Århusbogen S. R. D. VI. 450)).

⁴⁾ På grund af denne konstruktion horte hvælvingerne snarest til det oprindelige anlæg.

stillede efter gavlens skrålinjer og omfattende et kors med tværarme på de øvre korsarme; i korset var et glamhul, hvori kirkeklokken hang. Måske er denne anordning oprindelig.

Af den kirke, som Erik Glipping lod bygge for det kloster, han 1279 havde stiftet i Odense, og hvor han allerede 1283 lod sine to døtre begrave, skønt den først senere, da koret var fuldført, viedes af biskop Tyge af Ribe (død 1288), kender vi kun planen for skibet. Det kor, som stod, da kirken nedbrødes, må nemlig antages at være bygget i den seneste middelalder; det var af hovedskibets bredde, femsidet afsluttet i øst og med store, spidsbuede vinduer. 1343 siges kirken at være fuldført og højaltret indviet af bisp Niels af Odense. Til det oprindelige anlæg må regnes midtskibet og søndre sideskib hvert med sex fag hvælvinger, så at planen er væsentlig som i Svendborg klostres, ligesom også her arkadepillerne var ottekantede. Hvælvingerne var i sideskibet krydshvælvinger, i hovedskibet stjernehvælvinger hvilende på temmelig store halvsøjler, der dog ikke var ført ned til gulvet, men endte blindt eller med en simpel konsol oppe i væggen. Af disse søjlers kapitæler (af kalksten) findes fem i Nationalmuseet, to er kun profilerede, to har tidliggotisk bladværk (eg), det femte bærer Danmarks våben og ved siderne kongelige hjelme. Denne sjældne udsmykning hentyder naturligvis til den kongelige stifter.

Horsens klosterkirke¹⁾ er i tidens løb undergået så mange forandringer, at dens bygningshistorie, når den skal skrives efter opmålinger, frembyder betydelige vanskeligheder. Klostret stiftedes 1261 af ridder Niels

¹⁾ Opmålinger af Storek; tegn. af Heinr. Hansen; fot. i N. M.

til Barritskov, som gav brødrene sin gård og residens i Horsens med adskillige grunde¹⁾. Sandsynligvis er kirken strax taget under arbejde, da der allerede 1275 holdes provinskapitel her (atter 1303 og 1329). I sin ældste skikkelse har kirken været enskibet med slanke, spidsbuede vinduer, mellem hvilke der fandtes lidet fremtrædende støttepiller; gesimsen smykkedes af en rundbuefrise (jfr. Tvilum). Dette kirkeskib, der målte o. 15×36 alen, var ikke bestemt til at hvælves. Det varede imidlertid næppe længe, inden man forhøjede murene og påtænkte at bygge hvælvinger, måske samtidig med at man ombyggede og udvidede koret; disse ændringer falder dog formentlig efter den her omhandlede periode. Korsgangens nordlige del er omdannet til kirkens søndre sideskib.

Om Ystad²⁾ klosters stiftelse gengiver Petrus Olai en forvrøvlet meddelelse, der siger, at det skete „1267 ved hr. ridder Holmger og hans hustru Katarina, på den tid da Alexander IV var pave og Ysarn ærkebiskop. Olaf bisp af Reval viede kirken til bisp Nicolaus og Katarina“. Alexander IV var pave 1254—61, Ysarn ærkebisp 1302—1310; 1263—79 var Trugot bisp i Reval, en Olaf kendes først efter 1320³⁾. Meddelelsen om kirkevielsen er mærkelig, da her allerede 1290 og 1314 holdtes provinskapitler; dog kan der jo tænkes adskillige grunde til en fornyet vielse, således vanhelligelse, udvidelse og brand. Af bygningerne står kirken og en fløj

¹⁾ Petrus Olai S. R. D. V. 513.

²⁾ Opmålinger af Koch i Tegn. af æ. nord. Ark. 4. Samling 1. Række; fot. i N. M.

³⁾ Jfr. Bunge: Das Herzogthum Esthland unter den dänischen Königen s. 370. Hamsfort siger, at klostret (iflg. Minoriternes diarium?) var stiftet 1266 (S. R. D. I. 291).

nord for koret, men fra den her omhandlede periode hidrører kun de ældste dele af skibet (indvendig o. 12×36 alen). Det var fra første færd dækket af tre fag krydshvælvinger, der bæres af retvinklet profilerede vægpiller, bag hvilke udvendige støttepiller er anbragte; i hvert fag fandtes to tæt sammenstillede, slanke spidsbuede vinduer og over dem både udvendig og indvendig en lille cirkelrund blinding. Hvælvingerne er af ganske samme art som i Ringsted, Sorø og Herlufsholm med små halvsøjler i hjørnerne, ribber af trekløverprofil med skarpt middled og rundstav langs gjordbuer og skjoldbuer. Gesimsen prydes af to tandsnitskifter og derover en smuk frise af tredelte spidsbuer.

Om enkelte af de øvrige klostre af Franciskanerordenen, af hvis bygninger der bortset fra nogle ret betydningsløse småting fra senere tid intet er bevaret, haves historiske meddelelser af interesse.

Om Lund (stiftet 1238) hører vi således, at her blev Jakob Erlandsen begravet 1274 under lampen i koret¹⁾. 1276 indviede bisp Tyge af Århus tre altre i kirken, det største til Guds moder, Johannes Evangelisten, Franciscus og Katarina, det andet, udenfor koret mod nord til englene, Clara, Cæcilia og Margrete, og mod syd til Johannes Døberen, Petrus og Paulus; samme år indviedes kirkegården sammesteds vest for kirken tilligemed grønnegården (viridarium) og omgangen nord for kirken, som tidligere ikke var viede²⁾. Der tales her åbenbart om en treskibet kirke, der formodentlig var en udvidelse af en ældre.

¹⁾ Petrus Olai S. R. D. V. 512, 517 jfr. 518.

²⁾ S. R. D. V. 512.

I Roskilde¹⁾ stiftedes klostret 1237 af fru Ingerd, som gav sin gård og residens med grundmurede bygninger; dronning Margrete lod bygge et hvælvet refektorium med kælder; hr. Peder Øthensøn, ærkedegn i Roskilde, byggede det østlige hus ved køkkenet, hvor der i begyndelsen af 16. årh. var bryggers. Den nævnte ærkedegn er vel den samme, som nævnes 1267²⁾, og dronningen måske Margrete Sprænghest. Ingerd (død 1258 eller 59) blev begravet her ved højaltrets højre hjørne under en „marmor“-sten. 1279 blev kirken viet af bisp Stig af Roskilde, men hertil følger Petrus Olai: „mærk, at han viede den anden kirke, som står endnu, og ikke den første“. 1280 eller måske 1279 begravedes her den femte provinsialminister Karl under en „marmor“-sten, som senere blev lagt over et alterbord. I et pavebrev fra 1297³⁾ tales om den hytte (tugurium), hvori brødrene boede, og om et lille hus (domuncula), hvor de i regnvejr sad, når de tiggede brød af de forbigående; men der tales også om bjælker, som de havde liggende på stranden, og af hvilke en vurderedes til to mark.

Kirken i Kalundborg skal være viet af bisp Stig samtidig med den i Roskilde⁴⁾, klostret stiftet kort efter 1238 af Ingerd.

1286 stiftedes klostret i Nysted af nogle adelsfolk, der „efter sigende“ byggede kirken og det østlige dormitorium indtil librariet; allerede 1293 holdtes her provinskapitel. En udgravning 1900 bragte en del profilerede

¹⁾ Petrus Olai S. R. D. V. 512.

²⁾ Rep. 367.

³⁾ Nye Kh. S. III. 398.

⁴⁾ S. R. D. V. 512.

tegl for dagen; det er tvivlsomt, om nogen af dem hidrører fra klostrets ældste tid¹⁾.

I Kolding stiftedes klostret 1288 af ridder Henrik Dulmers gård og kapel og kaldtes Dueholm²⁾; 13. sept. 1291 udstedte paven enslydende afladsbreve for dem, der besøgte kirkerne i Kolding, Slesvig og Tønder³⁾. Kirken i Tønder skal ifølge en meddelelse hos Petrus Olai være viet d. 16. aug. 1247 af bisp Gunner af Ribe; allerede 1246 var Esger bisp i Ribe, men Gunner døde først 1249⁴⁾. I kirken i Slesvig udstedtes et brev 7. maj 1267⁵⁾.

For Claræ kloster haves forskellige afladsbreve, udstedte „fordi nonnerne trænger til hjælp til kirken, klostrets bygninger og livsophold“. 1302 fik klostret en hel række afladsbreve, „da det nylig havde lidt stort tab ved ildebrand“. Allerede 6. maj samme år havde nonnerne sluttet en interessant, udførlig kontrakt med teglbrænderen Klaus⁶⁾.

Af vore *Dominikanerklostre* er endnu mindre bevaret. Dette gælder ganske vist kun for denne ældre tids vedkommende, idet Ribe Katrine kloster er et af de fuldstændigst bevarede klostre i Danmark. I den østlige fløj findes et smukt, romansk dobbeltvindue af tegl med sandstenskapitæl på midtsøjlen⁷⁾; ellers er det

¹⁾ Petrus Olai S. R. D. V. 513. Beretn. af Mathiesen i N. M.

²⁾ S. R. D. V. 513 jfr. 516.

³⁾ Reg. 673.

⁴⁾ Ribe Oldemoder nr. 63. Ribe nekrol. S. R. D. V. 564.

⁵⁾ S. R. D. V. 299.

⁶⁾ Jakob Erlandsen 1258 sept. 15 D. A. M. I. 235; bisp Stig 1278 juni 19 Rep. 1257 fik klostret Ingerds kapel og en „stupa“, som hun havde ladet bygge. — 1302 okt. 29 tre, 1302 dec. 28 og flere, Rep. — 1302 maj 6, Suhm XI. 887; jfr. Rep. 798, 835.

⁷⁾ Fot. i N. M.; Tegn. af æ. nord. Ark. 3. S. 5. R.; selvsyn.

kun kirken, der hidrører fra så gammel tid. Allerede 1246 holdtes her provinskapitel¹⁾. Kirken, der er opført af tegl, er anlagt som et treskibet rum med lige afslutning i øst; midtskibet har fladt loft, sideskibene måske fra første færd hvælvinger; arkadebuerne er store, svagt spidsbuede (de to østlige par næsten rundbuede), pillerne svære, firkantede med skråkantsokkel og en lille gesimsprofil. I højkirkens mure er et triforiegalleri dannet af tre og tre rundbuede åbninger under en spidsbue²⁾. Midtskibets østvæg har to store, spidsbuede vinduer. Den murede skranke, der skiller højkoret fra sideskibene, er endnu bevaret; den når henved fem alen op i de to østligste arkadefag.

Klostret i Viborg eksisterede allerede 1246: af dets bygninger står endnu kirken (Søndresøgn's), men i stærkt forvansket skikkelse³⁾. Det oprindelige anlæg består af et skib og lige afsluttet kor af skibets bredde, de slanke, svagt spidsbuede vinduer er samlede tre og tre; i korets østvæg er en sådan gruppe i de tre midterste af de fem felter, hvori gavlen her er delt ved hjælp af halvsøjler; jeg ved ikke, om kirken oprindelig har været hvælvet; af korsgangen er den ene side omdannet til at være søndre sideskib for kirken.

Også Århus Vor Frue kloster⁴⁾ er ældre end 1246. Kirken var oprindelig enskibet og havde lige afsluttet kor af skibets bredde, vistnok oprindelig overhvælvet; de slanke, spidsbuede vinduer er samlede i grupper på

¹⁾ S. R. D. V. 501.

²⁾ Helms (Ribe Domkirke s. 79) har gjort opmærksom på, at dette galleri har sit forbillede i domkirken.

³⁾ Trap 3. udg. IV. 559; opmåling af murmester Gullev 1861; vestsiden opmålt af Storeck; destoværre har jeg ikke selv set kirken.

⁴⁾ Trap 3. udg. V. 9, 37, 21; Høyens notitser fra 1830 og 1833. (N. M.)

to og tre; østgavlen har over en sådan gruppe, i hvilken det midterste vindue er noget højere end de andre, en række af fem spidsbuede blindinger; på korets nordside er en svagt spidsbuet dør med profileret karm. Kirken ligger ved sydsiden af klostergården. Den nordre fløj tilhører klostrets ældste tid; endnu ses en tidliggotisk dør med søjler med sandstenskapitæler; et fotografi fra 1878 viser et par små, smalle, spidsbuede vinduer i 2det stokværk og over dem et tandsnitskifte. I vestfløjen er et større hvælvet rum (sex fag krydshvælvinger¹⁾), hvortil man muligvis i 14. årh. har anvendt et par romanske tærningkapitæler og et par tidliggotiske kapitæler.

Det må meget beklages, at Holbæks gamle kirke er forsvunden, og at der kun findes meget sparsomme oplysninger om bygningen, thi den vilde kunne yde værdifulde bidrag til kundskaben om vor arkitektur i begyndelsen af 14. årh. Klostret stiftedes d. 10. sept. 1275, kirkegården viedes af bisp Peder af Roskilde det følgende år den 18. april; den 17. aug. 1287 brændte „domus“ og hele byen; 1323 blev kirken bygget af kong Kristoffer og viet af bisp Niels af Børglum den 24. marts²⁾.

Om de øvrige sortebrødreklostres bygninger vides såre lidt. I Lund fik brødrene strax 1222 „bekvemme bygninger“³⁾; til kirkens og klostrets bygning i Ros-

¹⁾ Afb. Trap 3. udg. V. 20.

²⁾ Petrus Olai S. R. D. I. 189 ff. Han har sikkert haft for sig en række optegnelser fra klostret; hvorfra ellers disse omstændelige oplysninger og meddelelserne om, at: 1292 plyndrede og brændte de landflygtige Holbæk, 1328 apr. 22 druknede 30 personer „inter pontem Holbeccensem & villam Marckitzloff“, 1333 blev Uby kirke belejret af grev Gerhard (sic!).

³⁾ S. R. D. V. 501.

kilde gaves 1232 40 mk. sølv, 1254 blev kirken indviet; atter 1330, 1336 og 1350 gaves betydelige pengesummer til kirkens og klostrets istandsættelse samt brødrenes bord¹⁾. Erik Plovpennings lig blev først begravet i Dominikanernes kirke i Slesvig²⁾.

Klostrenes betydning for landet.

Et samfundsfænomen af sådan art som klostervæsenet, måtte selvfølgelig blive af overordentlig betydning, hvor som helst det vandt frem. I flere henseender er det så, at klostrenes forhold nøje hænger sammen med hele kirkens udvikling. Dette gælder således på det politiske område.

Den særstilling, som klostrene krævede at indtage indenfor staten, delte de væsentlig med hele kirken, det uafhængige, universelle samfund. Således forholdt det sig med selvstændigheden og fritagelsen for afgifter til verdslig øvrighed. Og dog holdt kirken ikke sammen — og svækkede derved sin stilling. I kongens store strid med Jakob Erlandsen gjorde sig for første gang her hjemme hele munkeordner gældende som faktorer i det politiske liv, idet Dominikanerne støttede kongen og derfor ikke overholdt det pålagte interdikt. Dette stod i nøje sammenhæng med den stadige rivalitet mellem gråbrødre og sortebrødre, der ikke var mindre her end i andre lande; gråbrødrene overholdt da også interdiktet strængt. Efter dette nederlag fulgte en for kirken besværlig tid. Jævnlig ekstraordinære ydelser blev hårdt gennemførte. Siden bedredes dog forholdene. Iøvrigt hører vi meget

¹⁾ Petrus Olai S. R. D. I. 183, 185, 191.

²⁾ S. R. D. I. 24. = Monumenta Germaniæ XXIX. 172.

lidt om direkte politisk optræden af klosterfolk: dog kan nævnes, at provinsialprien og provinsialministeren sammen med biskoppen af Slesvig skulde dømme mellem kongen og Roskildebispen¹⁾; men mange bisper udgik fra klostrene og skyldte dem deres uddannelse.

Desto mere indgribende var den indflydelse, klosterfolkene fik på samfundets og de enkelte menneskers liv. Det er dog ifølge sagens natur ret vanskeligt at lodde dybden deraf.

For de ældre ordners vedkommende skete dette mest indirekte ved deres ihærdige arbejden på at udvikle den materielle og åndelige kultur. Der er ingen tvivl om, at især de store Cistercienserklostre her som andre steder har udmærket sig ved en fortrinlig udnyttelse af deres hjælpeklider, navnlig ved agerbrug²⁾; de ryddede skov og opdyrkede fugtige jorder. Et så direkte vidnesbyrd om Cisterciensernes havedyrkning som det, der i Norge kan hentes på selve de steder, hvor deres haver lå³⁾, kendes ikke herhjemme fra; Augustinerne har dog næppe været ene derom, fordi vi tilfældig véd, at abbed Vilhelm indførte forskellige urter. Derimod foreligger der uforkastelige vidnesbyrd om Ømmunkenes kanalanlæg i en nu tilgroet kanal mellem Mos-sø og Guden-sø; det har her vistnok drejet sig om anlæg af en vandmølle, som klostret næppe kunde undvære⁴⁾.

Mulig at det endda for en væsentlig del skyldes påvirkningen af Cisterciensernes dygtige jordbrug, at

¹⁾ Kjøbenhavns Diplomatarium. I. 6.

²⁾ Jfr. den tidl. citerede afhdl. af Dolberg.

³⁾ Se Lange: De norske Klostres Hist. s. 154 f.

⁴⁾ Jfr. beretningen om, at de, forinden de tog bolig der, forvissede sig om, at der var vand nok på stedet.

landet i Valdemarernes tid tog et så uhyre økonomisk opsving og meget nyt land indtoges til dyrkning.

Om klostrenes indflydelse på udviklingen af kunst og håndværk kan vi kun glimtvis danne os et skøn. For arkitekturens vedkommende er Sorøs og Ringsteds betydning påvist af Löffler¹⁾; derimod er det meget vanskeligt at danne sig nogen forestilling om, hvilken betydning tiggermunkenes kirker kan have haft for vore købstadskirkers arkitektur; den synes dog snarest at have været ret ringe.

Fra andre områder er vidnesbyrdene endnu sparsommere. Skønt det var forbudt Cistercienserne at illuminere deres bøger, hører vi dog om en abbed i Øm, som var en god skriver, affatter (dictator) og miniaturretegner²⁾. Om illuminerede håndskrifter herhjemme fra vides såre lidt; jeg kender ikke billederne i Sune-sønnernes psalter, som antages udstyret her i begyndelsen af 13. årh.³⁾; Næstvedkalendariet indeholder nogle ret tarvelig tegnede miniaturer, men med gode farver; af andre miniaturer, der kan antages at være danske, og som da rimeligvis stammer fra klostre, véd jeg kun at nævne nogle få, nemlig⁴⁾: evangeliebogen fra Horne kirke med særdeles gode billeder; de meget fine små billeder, som er indsatte i en bjærgkrystal, der er udhulet for at tjene til relikviegemme, og som efter et brudstykke af en indskrift kan antages at være en gave fra Knud VI; samt et blad med et krucifixbillede, senere indsat i et rejsealter for Henrik Rantzov.

¹⁾ Å. f. n. O. 1898.

²⁾ S. R. D. V. 265.

³⁾ Cat. of the additions to the Mss. in the Brit. Mus. 1882—87.

⁴⁾ De opbevares alle i Nationalmuseet, og måske hidrører de allerede fra slutningen af 12. årh.

Ovenfor er omtalt forskellige inventariegenstande i kirkerne, om hvilke det tildels må formodes, at de stammer fra selve det kloster, i hvis kirke de endnu findes. For udviklingen af slige færdigheder har sikkert klostrenes idelige og grundige forbindelser med udlandet været af væsentlig betydning.

Den litterære virksomhed i klostrene må ikke lades uomtalt. Hvad er ikke disse klosterårbøger værd for vor historie! En opregning er overflødig; til de almindelig kendte mener jeg kun at kunne føje de s. 350, anm. 2 omtalte meddelelser fra Dominikanerklostret i Holbæk. Hvad vi ellers véd herom, er aldeles spredt. Tilfældig véd vi, at gråbrødrene mindedes med taknemlighed guardianen Johannes Påske, der havde afskrevet flere kirkelige bøger¹⁾. Med større ret har overleveringen bevaret mindet om en af provinsialpriorerne, der skal have nydt videnskabeligt ry i udlandet²⁾, men som forøvrigt to gange blev afsat af generalkapitlet.

Men nu det allermest uhåndgribelige og dog det allervigtigste! Hvorledes har klostrene i 13. årh. udformet og omdannet vore forfædres tænkesæt? Der kan ikke være tvivl om, at deres indflydelse har været umådelig. Talen er her ikke om herreklostrene; deres mission var endt. Men den rivende hurtighed, hvormed tiggerordnerne vandt fodfæste og bredte sig her i landet, vidner højlydt om, hvorledes de med deres prædiken har formået at gribe dybt. Og det har sikkert gjældt fra den højeste til den laveste, fra kongen og dronningen, ridderen og hans frue, som stiftede klostre, og ned til den fattige, der gav den tiggende broder en bid brød.

¹⁾ S. R. D. V. 515.

²⁾ Se Fr. Nielsen i Kh. S. 4. R. IV. 570.

Den store række af klosterstiftelser i det 12. århundredes anden halvdel var sluttet, og 28 år var forløben siden den sidste, da Dominikanerne fik fodfæste i Lund 1222; men så er det, som om jordbunden, der havde ligget brak, atter formåede at give grøde, og slag i slag følger oprettelsen af tiggerordnernes huse. Adskillige af disse stiftelser er nævnte i det foregående kapitel og vidner om de højtstående gavmildhed. Et andet vidnesbyrd om tiggermunkenes færden i de højeste kredse er det, at en gråbroder var dronningens skriftefader¹⁾. Hovedsagen for dem var dog at få tag i folkets brede lag; de søgte derfor til byerne og først til de mere anselige af dem. Og her kom de just i rette tid, da forskellige byer begyndte at faa nogen betydning. Her var deres mark, her var deres mission.

Tillæg.

a. Klosterstiftelser i Danmark før 1319.

Orden	Stiftet	Indviet til
Cl. Lund Allehelgenskl.	11. årh.	Allehelgen
Cl. Slesvig Mikael skl. (flyttet)	—	Mikael
B.? Cl.? Veng (flyttet)	—	?
A. Dalby	—	Helligkors
A.B.? Lund	—	Laurentius
A.B.? Viborg	—	Maria
B. Ringsted	—	Benedikt
B. Seem (til Løgum)	o. 1100?	Maria
B. Odense St. Knud	o. 1100	Knud, Maria og St. Alban
A. Eskilsø (til Æbelholt)	o. 1100	Thomas

¹⁾ Pavebrev 1297 aug. 5; Nye Kh. S. III. 398.

Den store række af klosterstiftelser i det 12. århundredes anden halvdel var sluttet, og 28 år var forløben siden den sidste, da Dominikanerne fik fodfæste i Lund 1222; men så er det, som om jordbunden, der havde ligget brak, atter formåede at give grøde, og slag i slag følger oprettelsen af tiggerordnernes huse. Adskillige af disse stiftelser er nævnte i det foregående kapitel og vidner om de højtstående gavmildhed. Et andet vidnesbyrd om tiggermunkenes færden i de højeste kredse er det, at en gråbroder var dronningens skriftefader¹⁾. Hovedsagen for dem var dog at få tag i folkets brede lag; de søgte derfor til byerne og først til de mere anselige af dem. Og her kom de just i rette tid, da forskellige byer begyndte at faa nogen betydning. Her var deres mark, her var deres mission.

Tillæg.

a. Klosterstiftelser i Danmark før 1319.

Orden	Stiftet	Indviet til
Cl. Lund Allehelgenskl.	11. årh.	Allehelgen
Cl. Slesvig Mikael skl. (flyttet)	—	Mikael
B.? Cl.? Veng (flyttet)	—	?
A. Dalby	—	Helligkors
A.B.? Lund	—	Laurentius
A.B.? Viborg	—	Maria
B. Ringsted	—	Benedikt
B. Seem (til Løgum)	o. 1100?	Maria
B. Odense St. Knud	o. 1100	Knud, Maria og St. Alban
A. Eskilsø (til Æbelholt)	o. 1100	Thomas

¹⁾ Pavebrev 1297 aug. 5; Nye Kh. S. III. 398.

Orden	Stiftet	Indviet til
? n Gudum	før 1268	?
B. ? n Sebber	før 1268	?
B. n Hundslund	før 1268	Klemens (segl)
B. ? n Stubber	før 1268	Maria (segl, afb. Kh. S. 4. R. I. 67)
B. n Ørslev	før 1275	Nikolaus (segl) Se anm. ⁵⁾
D. Holbæk	1275	Lucius
D. Helsingborg	1275	Nikolaus ? og ? (segl)
Joh. Odense	o. 1275	Mikael og Johannes bapt. (segl)
Fr. Odense	1279	Maria ? (S. R. D. V. 515; Katarina pave- brev 1513 Nye Kh. S. VI. 571)
Fr. Nysted	1286	?
Fr. Kolding	1288	?
B. Halsted	o. 1290	Søren (segl)
D. Vejle	o. 1310?	? Se anm. ⁶⁾
Joh. Ribe	før 1311	?

¹⁾ Pontoppidan: Ann. I. 642 opregner en række Dominikanerklostre (i Viborg, Århus, Vejle, Ribe, Tønder, Husum, Flensborg, Haderslev, Odense, Visby „o. fl.“), som han siger stiftedes 1227 og følgende år. Jeg ser ikke, hvorfra han har denne viden; skulde det måske være fra et vita Sti Hyacinthi, om hvem man sædvanlig fortæller, at han missionerede i Danmark og Sverige (se Kath. Kirchenlex. VI. 513 og Wedel-Jarlsberg: Province de Dacia). Men der kan næppe være nogen tvivl om, at meddelelsen delvis er urigtig, da der ellers aldrig tales om Dominikanerklostre i Husum, Tønder og Flensborg, og det vil bl. a. sige, at de skulde mangle på ordenens officielle lister fra beg. af 14 årh. (se ndfr. anm. 5) og fuldstændig være undgåede pavernes opmærksomhed i tiden omkr. 1500 (se Karlsson: Handlingar rör. Dom.-prov. Dacia (1901), hvorefter man kan opstille en liste over deres klostre i Danmark på den tid). Dog er der jo den mulighed, at de virkelig blev stiftede, men snart forladte; dette må nemlig antages at have været tilfældet med klostret i Vordingborg, om hvis stiftelse der ikke kan være nogen tvivl, da det nævnes i årb. 1254 (Danske Saml. 2. R. IV. 367); ellers omtales klostret kun i testamente 1261 marts 22.

²⁾ Det er sikkert med rette, at tilværelsen af Dominikaner-

klostre i Randers og Horsens benægtes i den nyeste udgave af Trap. Når Fr. Nielsen (Kh. S. 4. R. IV. 187) påberåber sig seglet G. S. 779 (fra 1406), så må jeg derimod hævde, at dette segl vistnok med urette henføres til en Dominikanerprior; i seglet kaldes han Magnus sacerdos, i brevet Magnæ priær (Molbech & Petersen: Danske Diplomer s. 235) og er sagtens den samme som den Magnus Nielsen, der 1403 sept. 2 var prior for Frueklostret (Reg. Dan. 3118, Rep. 4598; brevet haves kun i afskrifter). Antagelsen af klostrene i Randers og Horsens støtter sig iøvrig kun på fortegnelsen (S. R. D. V. 501 f.) over de brødre, som 1246 blev sendte til Estland, men denne bør sikkert forstås således, at der sendtes to brødre fra hvert af de nævnte danske klostre: Lund, Viborg, Århus, Roskilde, en fra hvert af de svenske: Sigtuna, Vesterås, Skeninge, Visby.

³⁾ Jeg anser Næstved Dom.-kls stiftelse 1242 for meget tvivlsom; meddelelsen kendes kun fra Pontoppidan (D. Atl. III. 99, Ann. I. 656). At klostret var der 1277, fremgår af det S. R. D. IV. 349 registrerede brev; sandsynligvis var det der ikke 1254, da det ikke nævnes i Acta fra dette år, hvor ellers alle ældre klostre, undtagen Slesvig og Vordingborg, findes omtalte.

⁴⁾ Når P. G. Thorsen (i Forerindringen til Dueholms Dipl. s. V) henfører klostret i Slesvig til Johanniterordnen, støtter han sig vistnok kun til navnet: St. Hans kloster. Men kirken kaldes Maria-kirken 1250 (S. R. D. V. 22 jfr. II. 602; V. 581 jfr. VI. 583); at den også har været viet St. Hans (hvorefter klostret allerede benævnes i Abels brev 1251) og har taget navn af ham, er ikke tilstrækkeligt bevis. Tilmed er det lidet rimeligt, at der skulde have været Johanniterinder her i landet, da de ellers kun fandtes i de romanske lande (se Heirabücher I. 503).

⁵⁾ Klostret nævnes ikke 1268, som Daugaard angiver; meddelelsen beror vel på en misforståelse af fru Gros testamente. 1275 okt. 28 nævnes det første gang (Ribe Oldemoder nr. 34).

⁶⁾ Der haves fra beg. af 14 årh. en fortegnelse over Dominikanerklostrene i Dacia i Bernardi Guidonis: Historia ordinis Dominicanorum. Den foreligger i flere udgaver; Karlsson: Handlingar s. 5 efter hdskr. fra o. 1310, Codex Cracov. (der nævnes i samme hdskr. provinsialpriorer indtil 1308); på denne liste savnes Vordingborg (se ovfr.) og Vejle. Vejle er imidlertid tilføjet (hvornår?) i en anden codex (Codex Lingonensis: Quéétif & Échard i Scriptores ord. præd. I. s. XII) ligesom i den liste, der af baronesse Wedel-Jarlsberg, La province de Dacia s. 277 jfr. s. 8 efter Cod. Rutenen. henføres til 1303. I en ældre liste over klostrene 1277 siges Dacia at have 28 klostre for brødre og kun 1 for søstre (den nys nævnte liste har 27 for brødre, 2 for søstre). Denne liste hidrører fra et andet af Bernardus' arbejder („État des maisons de l'ordre des

Den store række af klosterstiftelser i det 12. århundredes anden halvdel var sluttet, og 28 år var forløben siden den sidste, da Dominikanerne fik fodfæste i Lund 1222; men så er det, som om jordbunden, der havde ligget brak, atter formåede at give grøde, og slag i slag følger oprettelsen af tiggerordnernes huse. Adskillige af disse stiftelser er nævnte i det foregående kapitel og vidner om de højtstående gavmildhed. Et andet vidnesbyrd om tiggermunkenes færden i de højeste kredse er det, at en gråbroder var dronningens skriftefader¹⁾. Hovedsagen for dem var dog at få tag i folkets brede lag; de søgte derfor til byerne og først til de mere anselige af dem. Og her kom de just i rette tid, da forskellige byer begyndte at faa nogen betydning. Her var deres mark, her var deres mission.

Tillæg.

a. Klosterstiftelser i Danmark før 1319.

Orden	Stiftet	Indviet til
Cl. Lund Allehelgenskl.	11. årh.	Allehelgen
Cl. Slesvig Mikael skl. (flyttet)	—	Mikael
B.? Cl.? Veng (flyttet)	—	?
A. Dalby	—	Helligkors
A.B.? Lund	—	Laurentius
A.B.? Viborg	—	Maria
B. Ringsted	—	Benedikt
B. Seem (til Løgum)	o. 1100?	Maria
B. Odense St. Knud	o. 1100	Knud, Maria og St. Alban
A. Eskilsø (til Æbelholt)	o. 1100	Thomas

¹⁾ Pavebrev 1297 aug. 5; Nye Kh. S. III. 398.

Dominicains en 1277 et 1278^a kaldes det i L. Delisles fortegnelse over hans værker i Bibl. de l'Éc. d. Chartes XXXVIII nr. 181), men kan vanskelig forenes med de efterretninger, som haves fra generalkapitlernes beslutninger, og hvori der 1296 tilstås provinsen to klostre. Bernardus synes at have interesseret sig særlig for Danmark, som han måske selv har besøgt; thi blandt hans hdskr. opfører Delisle som nr. 164—169: Catalogues historiques des prieurs provinciaux de l'ancienne province de Provence, de la province de Toulouse, de la nouvelle province de Provence, de la province de France et de la province de Danemark (herefter Wedel-Jarlsberg s. 276).

b. Provinsialpriorer i Danmark.

Efter Bernardus Guidonis: Priores prouinciales in prouincia Dacie (hdskr. fra 14 årh.s beg., Karlsson: Handlingar s. 6, også hos Wedel-Jarlsberg s. 276) og andre kilder.

- 1) R a n o . . . reverendus, diu . . . obiit in officio.
D. 1238 (årb. t. 1254 og Sigtunaårb. t. 1288) juli 16 (Lunde Gavebog. Ribe nekrol., Kh. S. II. 495), kaldes Ranoldus i kroniken om Dominikanerordnens begyndelse i Danmark (S. R. D. V. 501).
- 2) A y m u n d u s . . . non diucius . . . absolutus in capitulo generali 1235.
Analdus blev prov.-prior 1238 iflg. årb. t. 1254.
- 3) A b s a l o n . . . reverendus et bonus . . . 20 år et amplius . . . død som prov.-prior i Rusquillis (!) 1254 vel 1255.
Blev prov.-prior 1241 iflg. årb. t. 1254., d. 1261 (Sigtunaårb.), apr. 21 (årb. (—1254)—1263).
- 4) A u g u s t i n u s bis; prima vice successit fratri Absaloni predicto, absolutus in cap. gen. Treuerensi 1266.
1261 Agus institutus (Sigtunaårb.).
1261 Augustinus instituitur (årb. t. 1263).
1264 Augustinus. Rep. 403.
— Acho Rep. 659.
1266 afsættes prov.-prioren (Reg. Dan. 1153).
- 5) N y c h o l a u s, bonus, successit fratri Augustino 1266, priorque fuit annis 5 aut 6, absolutus in cap. gen. Florencie 1272, et fuit factus penitenciaris in curia Romana, ubi obiit in officio poenitentiarii.
1272 afsættes prov.-prioren (Reg. Dan. 1218).
Frater Augustinus predictus secunda vice successit fratri Nycholao 1272, priorque fuit tam in prima quam in secunda

vice annis 22 et amplius, priorque provincialis existens obiit 1282 vel 83.

1272 apr. 4 Augustinus (Rep.).

1275 A. (Reg. Dan. 1242).

D. 1285 iflg. Hamsfort (S. R. D. I. 293): Acho.

- 6) Oliuerius, successit fratri Aug. 1282 vel 83; absolutus una vice in cap. gen. Palentino 1291. Fuit autem reelectus ipso eodem anno immediate in cap. prov. Dacie, priorque fuit in universo annis 19, fuitque absolutus ultima vice in gen. cap. Bononiæ 1302. Hic obiit in Nestuit 1308.

1286 kap. i Sigtuna: electus fr. Olavus in prov. (Sigtunaårb. t. 1288).

1291 afsættes prov.-prior i D. og må ikke genvælges det år! (Reg. Dan. 1444).

1292 u. d. O. udsteder vidisser (Reg. Dan. 1455, 1456).

1295 okt. 28 nævnes Olavus (Rep.).

1299 nov. 15 Olavus vidne (Reg. Dan. 1586).

1302 jan. 22 Olavus vidisse (Reg. Dan.); afsat 1302 (Reg. Dan. 1586).

- 7) P. de Rusquillis, successit fratri Oliuerio 1302, . . 5½ år . . absolutus in gen. cap. Paduano 1308.

1305 aug. 22 Petrus vidisse (Reg. Dan. 1636).

1305 u. d. Petrus (Reg. Dan. 1646).

Prov.-prioren afsat 1308 (Reg. Dan. 1697).

- 8) Canutus, successit fratri Petro de Rusquillis 1308.

1315 aug. 20 Kanutus (Rep.).

c. Provinsialministre i Dacia.

Efter listen hos Petrus Olai S. R. D. V. 526; jfr. Visby hdskr. S. R. D. VI. 512, skrevet lidt inde i 15. årh. (V).

1. Reginkinus.

2. Tydericus.

Brev: 1240 maj 28: Thidericus.

3. Sveno.

Brev: 1251 dec. 11: S.

4. Niels Precianus 1277.

Brev: 1269 febr. 9: Nicolaus.

5. Karl.

6. Nils Mus, valgt 1280.

7. David, valgt 1285.

8. Kristiern, electus 1296 erat minister 1296.

V: 1295 David supportatur, et Christiarnus eligitur.

9. Johannes Lydikesøn custos Rosk., valgt 1298 i Lund, d. 1299.
V: 1296 vælges Johannes Lydikesøn.
10. Thrugot, valgt 1300, d. 1306.
V: 1299 vælges Turgot.
11. Astrad, valgt 1307.
V: 1307 vælges Astrad; brev 1310 febr. 8.
12. Nils Mariabo, valgt 1315.
V: 1314 i Ystad vælges Nils Marchabo.
13. Sven Bystorpp 1324.
V: 1321 vælges Sven.

d. Franciskaner-provinsialkapitler 1264—1319.

Jfr. s. 309, anm. 3.

1264	Randers	1286	Randers
65	Lund	87	Tønder
66	Kiel	88	Skara
67	Tønder	89	Stockholm
68	Søderköping	90	Ystad
69	Flensborg	91	Linköping
70	Skara	92	Slesvig
71	Søderköping	93	Nysted
72	Kongshelle	94	Tønder
73	Stockholm	95	Viborg
74	Viborg	96	Tønsberg
75	Horsens	97	Jønkøping
76	Svendborg	98	Lund
77	Næstved	99	København
78	Trælleborg	1300	Upsala
79	Kalundborg	01	Skara
80	Ribe	02	Flensborg
81	Ålborg	03	Horsens
82	Søderköping	04	Odense
83	Lund	05	Linköping
84	Roskilde	06	Lund
85	Flensborg	07	Ribe

1308	Næstved ¹⁾	1314	Ystad
09	Kongshelle	15	Stockholm
10	Svendborg	16	Slesvig
11	Arboga	17	Roskilde
12	Jønkøping	18	Oslo
13	Ålborg	19	Nysted

¹⁾ Efter Petrus Olai 1309.

9. Johannes Lydikesøn custos Rosk., valgt 1298 i Lund, d. 1299.
V: 1296 vælges Johannes Lydikesøn.
10. Thrugot, valgt 1300, d. 1306.
V: 1299 vælges Turgot.
11. Astrad, valgt 1307.
V: 1307 vælges Astrad; brev 1310 febr. 8.
12. Nils Mariabo, valgt 1315.
V: 1314 i Ystad vælges Nils Marchabo.
13. Sven Bystorpp 1324.
V: 1321 vælges Sven.

d. Franciskaner-provinsialkapitler 1264—1319.

Jfr. s. 309, anm. 3.

1264	Randers	1286	Randers
65	Lund	87	Tønder
66	Kiel	88	Skara
67	Tønder	89	Stockholm
68	Søderköping	90	Ystad
69	Flensborg	91	Linkøping
70	Skara	92	Slesvig
71	Søderköping	93	Nysted
72	Kongshelle	94	Tønder
73	Stockholm	95	Viborg
74	Viborg	96	Tønsberg
75	Horsens	97	Jønkøping
76	Svendborg	98	Lund
77	Næstved	99	København
78	Trælleborg	1300	Upsala
79	Kalundborg	01	Skara
80	Ribe	02	Flensborg
81	Ålborg	03	Horsens
82	Søderköping	04	Odense
83	Lund	05	Linkøping
84	Roskilde	06	Lund
85	Flensborg	07	Ribe